Cult Islam Archit Urban, 2024; 8 (2): 223-248

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.8.2.223

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper **Open Access**

Evaluation of the Position of Tabriz City from the Perspective of Islamic city Model with Emphasis on Social Justice

Javad Imani Shamloo[1]*, Farzad Dargahi[2], Parisa Hatami Habashi[3], Roghayeh Jamshidi Farkhunde[4]

1. Assistant of Urban Planning-Faculty of Urban Planning and Architecture, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran
2. MA in Urban Planning-Faculty of Art and Architecture-Tarbiat Modares University,Tehran, Iran
3. MA in Urban Planning-Faculty of Architecture urban and Art Architecture-Urmia University, Urmia, Iran
4. MA in regional Planning-Faculty of Architecture and Urbanism - Iran University of Science & Technology Tehran, Iran

Received: 2023/04/5 **Accepted: 2023/10/14**

Abstract

One of the geographical spaces that has long reflected the ideology of the ruling systems, and one of the most important intellectual, philosophical, artistic, industrial and productive achievements of human civilizations and societies is the phenomenon of the city, which is both relatively durable and the manifestation of beliefs and values. It is the culture of the society and it affects the human behavior and at the same time it expresses the identity of the society in the eyes of the world and history. The city should create a conducive environment for humans. It should also respond to the characteristics of the land, nature, history and the moods of its people and have suitable answers for the instructions and rules of life. At the same time, it is influenced by people's beliefs and opinions. There is a special relationship between Islam and urban life, and the promotion of Islam has been manifested by the development and promotion of urban life. The justice-oriented city and society is one of the issues raised in the field of Islamic thought and thought and one of the distinctive features of the Islamic utopia. In today's world, economic and social inequalities can be seen as a pervasive and expanding phenomenon. Considering the negative effects of unfair and unequal distribution of resources and services in the formation of ecological, economic, social, physical and cultural injustices, paying attention to the basic principles of Islamic justice in each of the above indicators and components can lay the foundation for the development of Provide balanced and fair and equal distribution of facilities and services in all regions. In this regard, one of the most important issues that Islam relies on is the issue of protecting people's rights and property and generally implementing social justice. Investigating social justice from the perspective of the Islamic city in three economic, social and physical dimensions is the aim of the present study, and in this regard, one hundred and sixteen traditional neighborhoods of Tabriz city have been selected as case samples.

Keywords:

Social justice, Islamic urban planning, Neighborhood, Tabriz

*- Corresponding Author: j.imani@tabriziau.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

Introduction

The present research is a quantitative research. The research data is secondary and primary and was extracted from the shape file of Tabriz city master plan 2016 and Tabriz population statistical block 2016. The library method was used to collect the information of the present study.

Methodology

Shannon's entropy model was used to weight them, TOPSIS model was used to rank localities, and Moran's index was used to check whether or not there were clusters in the availability of localities at the level of regions.

Results

The results show that in terms of the realization of social justice among the neighborhoods of Tabriz city, Ostandari alley, Valiasr, Golshahr neighborhoods got the first ranks and Ghorbani, Sorkhab and Mofeteh neighborhoods got the last ranks and generally the neighborhoods in the east side have a better situation. Spatial autocorrelation of the level of localities at the level of regions indicates that there is no significant clustering at the level of Tabriz metropolis.

Discussion

In order to examine social justice from the perspective of the Islamic city in the three economic, social and physical dimensions that are the aim of the present study, the neighborhoods of Tabriz city have been selected as a case study. Tabriz city has 10 regions and no districts. Considering that the physical division occurs only at the regional level, there is no hierarchical division of neighborhoods, however, the customary neighborhoods of Tabriz city are 137 neighborhoods, of which 116 neighborhoods were selected for the study.

Conclusion

The results showed that in an integrated assessment in three social, economic, and physical dimensions, the neighborhoods of Koy Ostandari, Valiasr, Golshahr, Fereshteh, Mirdamad, Elahiparast, Ferdows, Koy Sepehr, Abersan, and Parvaz were ranked from one to ten. As can be seen from the results of the calculations, the neighborhoods on the east side are in a better situation. Also, the spatial autocorrelation of the level of neighborhoods' well-being at the regional level indicates that there is no significant clustering at the Tabriz metropolitan level. Finally, it is worth mentioning that in order to achieve a fair and sustainable distribution model of urban public services, the role of citizens and their participation in urban planning and management is undeniable. Therefore, it is necessary to institutionalize the presence and conscious participation of citizens in urban planning and management at the city level and urban neighborhoods, especially in deprived and poor areas.

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۲؛ ۸ (۲) :۲۴۹-۲۲۳

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.8.2.223

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

ارزیابی جایگاه شهر تبریز از منظر الگوی شهر اسلامی با تاکید بر بعد عدالت اجتماعی

جواد ایمانی شاملو[۱*]، فرزاد درگاهی[۲]، پریسا حاتمی حبشی[۳]، رقیه جمشیدی فرخنده[۴]

۱. استادیار، رشته شهرسازی، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
۲. کارشناسی ارشد، برنامه ریزی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
۳. کارشناسی ارشد، برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری شهرسازی و هنر، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران
۴. دانشجوی کارشناسی ارشد، برنامه ریزی منطقه ای، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

دریافت : ۱۴۰۲/۱/۱۶ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۲۲

چکیده

بین اسلام و زندگی شهری، رابطه‌ی خاصی وجود دارد و ترویج اسلام با توسعه و ترویج زندگی شهری متجلی شده‌است و شهر و جامعه عدالت محور از موضوعات مطرح در حوزه تفکر و اندیشه اسلامی و از صفات بارز آرمانشهر اسلامی محسوب می‌گردد لذا ضروری است در برنامه ریزی شهری با اصول اسلامی توزیع عادلانه منابع مد نظر قرار گیرد. بررسی عدالت اجتماعی از دیدگاه شهر اسلامی در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی هدف مطالعه‌ی حاضر است و در این راستا ۱۱۶محله‌ی عرفی شهر تبریز به عنوان نمونه موردی انتخاب شده‌اند. تحقیق حاضر یک تحقیق کمی می‌باشد تحقیق به لحاظ هدف کاربردی بوده و بلحاظ رویکرد نیز از نوع تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد. داده‌های تحقیق به دو صورت ثانویه و اولیه می‌باشد و از شیپ فایل طرح جامع شهر تبریز ۱۳۹۵ و بلوک آماری جمعیت شهر تبریز ۱۳۹۵ استخراج شده‌است. برای گردآوری اطلاعات مطالعه‌ی حاضر از روش کتابخانه‌ای استفاده شده‌است. از مدل آنتروپی شانون جهت وزن دهی آن‌ها و از مدل تاپسیس جهت رتبه بندی محلات و از شاخص موران جهت برررسی خوشه‌ای بودن و یا نبودن در برخورداری محلات در سطح مناطق استفاده شد. نتایج نشان می دهد که به لحاظ تحقق عدالت اجتماعی در میان محلات شهر تبریز محلات کوی استانداری، ولیعصر، گلشهر رتبه‌های نخست و محلات قربانی، سرخاب و مفتح رتبه‌های آخر را کسب کردند و بطور کلی محلات در سمت شرق وضعیت بهتری دارند همچنین بررسی خودهمبستگی فضایی از میزان برخورداری محلات در سطح مناطق، حاکی از آنست خوشه‌شدگی قابل ذکری در سطح کلانشهر تبریز وجود ندارد.

واژگان کلیدی

عدالت اجتماعی، شهرسازی اسلامی، محله، تبریز.

* – نویسنده مسئول مکاتبات: j.imani@tabriziau.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

۱. مقدمه

یکی از فضاهای جغرافیایی که از دیرباز، انعکاس دهنده‌ی ایدئولوژی نظام‌های حاکم بوده، و از مهمترین دستاوردهای فکری، فلسفی، هنری، صناعی و تولیدی تمدن‌ها و جوامع بشری پدیده‌ی شهر است، که هم از ماندگاری نسبی برخوردار می‌باشد، هم تجلی باورها و ارزش‌های فرهنگی جامعه است و هم اینکه بر رفتار انسان اثر می‌گذارد و ضمن آنکه بیانگر هویت جامعه در انظار جهانیان و تاریخ استHabibiyan and (Alipour and SHafipour 2017؛ Jalaliyan 2015). شهر باید برای انسان محیطی شایسته ایجاد کند. هم چنین به خصوصیات سرزمین، طبیعت و تاریخ و خلق و خوهای مردم آن پاسخ گوید و برای دستورالعمل‌ها و احکام زندگی جوابی در خور داشته‌باشد. ضمن این که از باورها و عقاید و اعتقادات مردمان متاثر شود (Nazm Far, Aslani and Ghafari Gilan-de 2016).

بین اسلام و زندگی شهری، رابطه‌ی خاصی وجود دارد و ترویج اسلام با توسعه و ترویج زندگی شهری متجلی شده‌است (Asadi2019). دین اسلام به عنوان یک دین جامع در همه امور اجتماعی، اعتقادی، اقتصادی، فرهنگی، عرصه‌های مربوط به الگوهای رفتاری که دارای احکام، قواعد و رهنمودهای معین و روشن است، در حوزه‌های زندگی فردی و اجتماعی و در همه عرصه‌های مربوط به حیات مادی و فضاهای سکونتگاهی از جمله در نحوه شهرنشینی و شکل شهرها نقش مؤثر و قاطعی ایفا نموده‌است. در واقع حاکمیت تفکر آیینی بر شهر و فعالیت‌های جاری در آن، موجب گردید تا ساختار شهری جدید با عنوان شهر اسلامی شکل گیرد (Vatan parast, Akbari and Mohammadzadeh Moghadam 2018؛ Habibiyan, Jalaliyan 2015؛ Mirmiran and Elyasi) 2012. شهر و جامعه عدالت محور از موضوعات مطرح در حوزه تفکر و اندیشه اسلامی و از صفات بارز آرمانشهر اسلامی محسوب می‌گردد (Saeidi Rezvani 2014) لذا ضروری است در برنامه‌ریزی شهری با اصول اسلامی توزیع عادلانه منابع مد نظر قرار گیرد (Rahimi and Naghizade 2016).

در جهان امروز، نابرابری های اقتصادی و اجتماعی به عنوان پدیده ای فراگیر و رو به گسترش قابل مشاهده است (Tavakolinia (and shali 2012. در نظریه وابستگی به تأثیرات حاصل از وابستگی اقتصادی کشورهای جهان سوم به نظام جهانی اشاره می شود، که تأثیرات ناشی از آن نابرابری های اجتماعی، اقتصادی میان نواحی داخلی سبب می گردد که با تمرکز منابع و امکانات در مادرشهرهای بزرگ و تک شهرهای مسلط ناحیه ای، شکاف میان ثروت و فقر را عمیق تر کرده و روند کلی توسعه را آهسته نموده است (Hekmatneia and Mosavei 2005). بنابراین نابرابری اجتماعی اشاره به شرایطی دارد که افراد دسترسی نابرابری به منابع ارزشمند، خدمات و موقعیت ها در جامعه دارند. چنین تلقی از نابرابری می تواند برحسب چگونگی ارزیابی و رتبه بندی افراد و گروه ها توسط دیگران، لحاظ شود، اما مهمترین وجه آن این است که نابرابری اجتماعی مرتبط با موقعیت های متفاوت در درون یک ساختار اجتماعی است. لذا می توان انتظار داشت، نابرابری رابطه ی مستقیمی با توسعه اقتصادی داشته باشد، زیرا توسعه، پیامد انباشت ثروت و حاصل افزایش ظرفیت های استفاده از منابع به مدد تکنولوژی بوده و نحوه ی توزیع مازاد مسئله ی دسترسی به قدرت را مطرح می سازد. بنابراین سه مفهوم توسعه ی اقتصادی، سیاسی و نابرابری های اجتماعی مفاهیمی کاملا مرتبط و درهم تنیده تلقی می شوند که تأثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند (Hashemi Mazloum Khorasani and Azimi) 2012. در این ارتباط، دیوید هاروی عدالت اجتماعی و فضایی در شهرها را تخصیص عادلانه ی منابع و امکانات شهری می داند که بتواند به گونه ای هدایت شود که افراد با حداقل شکاف و اعتراض نسبت به حقوق خود مواجه باشند و نیازهای جمعیتی آن در ابعاد مختلف برآورده گردد (Zarabi and Mousavi 2010). چرا که وجود بی عدالتی های جغرافیایی و توسعه ی ناموزون بخش های جغرافیایی، تأثیر سوئی بر توسعه ی مناطق دارد (Dargahi and Imani Shamloo 2023؛ Ibrahimzadeh, Mousavi and Kazemizad 2012). بنابراین با توجه به تأثیرات منفی توزیع ناعادلانه و نابرابر امکانات و خدمات در شکل گیری بی عدالتی های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و فرهنگی، توجه به اصول اساسی عدالت اسلامی در هر یک از شاخص ها و مؤلفه های فوق می تواند زمینه ساز توسعه ی متوازن و توزیع عادلانه و برابر امکانات و خدمات را در تمام مناطق فراهم نماید. در این رابطه، از مهمترین مسائلی که دین اسلام روی آن تکیه دارد، مسئله ی حفظ حقوق و اموال مردم و به طور کلی اجرای عدالت

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

اجتماعی است. عدالت ورزی در همه ی شئون حکومت، حتی عدالت در توزیع امکانات و فرصت ها. اجرای عدالت نه تنها از وظایف اخلاقی حاکمان است؛ بلکه یکی از راه های نفوذ در دل و جان مردم نیز به شمار می رود. احادیث مختلف از امامان معصوم و مصلحان اجتماعی وجود دارد که همواره بر مفهوم عدالت اجتماعی تأکید فراوان کرده اند که در ادامه به آن اشاره می شود (Mousavi 2012).

جهت بررسی عدالت اجتماعی از دیدگاه شهر اسلامی در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی که هدف مطالعه ی حاضر است، محلات شهر تبریز به عنوان نمونه موردی انتخاب شده‌اند. شهر تبریز دارای ۱۰ منطقه و فاقد ناحیه می‌باشد. باتوجه به اینکه به تقسیم کالبدی صرفا در سطح منطقه می‌باشد تقسیم بندی محلات بصورت سلسله مراتبی وجود ندارد اما محلات عرفی شهر تبریز ۱۳۷ محله می‌باشد که ۱۱۶ محله جهت بررسی انتخاب شده‌اند.

۲. پرسش ها

اساسا سوال اصلی پژوهش این است که وضعیت محلات شهر تبریز به لحاظ تحقق عدالت اجتماعی از دیدگاه شهرسازی اسلامی چگونه است؟

۳. روش پژوهش

۳-۱. نمونه موردی

تبریز یکی از کلان شهرهای بزرگ کشور در استان آذربایجان‌شرقی واقع شده‌است. این شهر بزرگترین متروپل شمال غرب ایران می‌باشد. موقعیت جغرافیایی این شهر در ۳۸ درجه و۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی است. براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، کلانشهر تبریز حدود ۱۵۵۸۶۹۳ نفر جمعیت دارد و از تعداد ۷۷۲۰۳۲ نفر زن و ۷۸۶۶۶۱ نفر مرد می‌باشد که ششمین شهر پر جمعیت ایران پس از تهران، مشهد، اصفهان، کرج و شیراز محسوب می‌شود. در حدود ۴۶ درصد جمعیت شهرنشین هستند و تعداد خانوار بر اساس آخرین سرشماری که در سال ۱۳۹۵ انجام شده‌است ۴۹۷۸۹۸ خانوار می‌باشد. شهر تبریز دارای ۱۰ منطقه و فاقد ناحیه می‌باشد. باتوجه به عدم کارایی تقسیمات کالبدی موجود، بازنگری تقسیمات کالبدی موجود شهر تبریز لازم است. باتوجه به اینکه به تقسیم کالبدی صرفا در سطح منطقه می‌باشد تقسیم بندی محلات بصورت سلسله مراتبی وجود ندارد اما محلات عرفی شهر تبریز ۱۳۷ محله می‌باشد(شکل ۱).

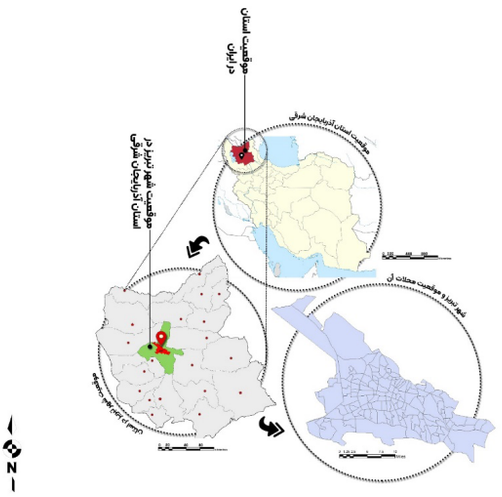

شکل ۲: نقشه ی محلات شهر تبریز
Fig 2: Map of the neighborhoods of Tabriz city

۳-۲. گردآوری داده‌های پژوهش

داده‌های تحقیق به دو صورت ثانویه و اولیه می‌باشد. داده‌های ثانویه داده‌هایی هستند که از جامعه‌ی مورد پژوهش مان قبلا توسط سازمان یا موسسه‌های دیگری تولید شده و به دست آمده‌است و نیازی نیست که پژوهشگر دوباره آن‌ها را بدست آورد اما داده‌های اولیه داده‌هایی هستند که پژوهشگر بر اساس نیاز خود اقدام به تولید آن‌ها می‌کند. در این پژوهش نیز داده‌های استخراج شده از بلوک آماری جمعیت سال ۱۳۹۵ که شامل جمعیت زیر ۴ سال، جمعیت بالای ۶۵ سال، جمعیت متاهلین، جمعیت بیکار، جمعیت شاغل، مهاجرین، جمعیت باسواد، مساکن اجاره ای، مساکن با مالکیت عرصه و اعیان، مساکن بادوام، مسکن کم دوام و مساحت کاربری‌های شهری که از شیپ فایل طرح جامع شهر تبریز سال ۱۳۹۵ بدست آمده‌است داده‌های ثانویه بوده و بُعد متوسط خانوار، متوسط نسبت جنسی، نسبت جنسی جمعیت باسواد، بار تکفل، تراکم جمعیتی، سرانه‌های کاربری‌های خدماتی شهری داده‌های اولیه هستند که پژوهشگران بر اساس نیاز اقدام به تولید آن‌ها

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

کرده اند. برای گردآوری اطلاعات پژوهش حاضر از روش کتابخانه‌ای استفاده شده‌است بدین صورت که از کتاب‌ها، مقالات، اسناد اداری به ترتیب بخش مبانی نظری، شناخت محدوده و روش تحقیق و تجزیه تحلیل بهره گرفته شد. کتاب‌ها و مقالات استفاده شده در حوزه‌های انواع عدالت، شهرسازی اسلامی، روش تحقیق بوده و اسناد اداری نیز که از معاونت شهرسازی و معماری تهیه شده‌است شامل بلوک آماری جمعیت شهر تبریز در سال ۱۳۹۵ و شیپ فایل آخرین طرح جامع شهر تبریز (Master plan of Tabriz 2016) و شیپ فایل محلات عرفی شهر تبریز می‌باشد. لازم به ذکر است که پس از مشخص شدن محلات خالی از سکنه تعداد محلات مورد مطالعه ۱۱۶ محله انتخاب شدند.

۳-۳. روش تحلیل

۳-۳-۱. روش تاپسیس جهت رتبه بندی محلات از منظر عدالت اسلامی

جهت رتبه بندی محلات از مدل TOPSIS استفاده خواهد شد. در این روش m گزینه به وسیله n شاخص مورد ارزیابی قرار می گیرند و هر مسأله را می توان به عنوان یک سیستم هندسی شامل m نقطه در یک فضای n بعدی در نظر گرفت. این تکنیک بر این مفهوم بنا شده‌است، که گزینه‌ی انتخابی باید کمترین فاصله را با راه حل ایده آل مثبت (بهترین حالت ممکن، Ai+) و بیشتری فاصله را با راه حل ایده آل منفی (بدترین حالت ممکن،Ai-) داشته باشد. در این روش با در نظر گرفتن فاصله یک گزینه Ai از نقطه‌ی ایده آل، فاصله آن از نقطه ایده آل منفی هم در نظر گرفته می‌شود. بدان معنی که گزینه انتخابی باید دارای کمترین فاصله از راه حل ایده آل بوده و در عین حال دارای دورترین فاصله از راه حل ایده آل منفی باشد. در این روش مطلوبیت هر شاخصی باید به طور یکنواخت افزایش یا کاهشی (یعنی هرچه rij بیشتر، مطلوبیت بیشتر و یا برعکس) باشد(Azar and Rajab zade) (2008. این مدل هفت مرحله دارد که به شرح زیر می‌باشد.

مرحله‌ی اول: تعیین ماتریس مقایسه‌ی معیارها، در این مرحله ماتریسی رسم خواهد شد که در ستون آن معیارها و در سطر آن گزینه‌ها آورده می‌شود که نقطه طلاقی سطر و ستون میزان اهمیت معیار را نشان می‌دهد.

مرحله‌ی دوم: بی مقیاس کردن ماتریس معیارها، به منظور قابل مقایسه شدن معیارها با مقیاس‌های مختلف، ماتریس معیارها را به ماتریس بی مقیاس تبدیل می‌کنیم.

$$A_{ij}=\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{1n} \\ \cdots & \cdots & \cdots \\ a_{m1} & a_{m2} & a_{mn} \end{bmatrix}$$

$$r_{ij}=\frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^{m} a_{kj}^2}}$$

$$r_{ij}=\begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & r_{1n} \\ \cdots & \cdots & \cdots \\ r_{m1} & r_{m2} & r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله‌ی سوم: ایجاد ماتریس ((بی مقیاس)) وزین با مفروض بودن بردار W به عنوان ورودی الگوریتم.

$$v_{ij}=\begin{bmatrix} w_1r_{11} & w_2r_{12} & \cdots & w_nr_{1n} \\ w_1r_{21} & w_2r_{22} & \cdots & w_nr_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ w_1r_{m1} & w_2r_{m1} & \cdots & w_nr_{mn} \end{bmatrix}$$

$$\sum_{i=1}^{n} = 1$$

مرحله‌ی چهارم: مشخص نمودن راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده آل منفی برای گزینه‌ی ایده آل مثبت A* و ایده آل منفی A-

$$\text{گزینه ایده آل مثبت} = A^* = \left\{\left(\max V_{ij} \,|j\ \acute{\varepsilon} J\right), \left(\min V_{ij} \,|j\ \acute{\varepsilon} J\right) | i = 1,2, \dots m\right\} = \left\{V_1^*, V_2^*, \dots, V_j^*, \dots, V_n^*\right\}$$

$$\text{گزینه ایده آل منفی} = A^- = \left\{\left(\min V_{ij} \,|j\ \acute{\varepsilon} J\right), \left(\max V_{ij} \,|j\ \acute{\varepsilon} J\right) | i = 1,2, \dots m\right\} = \left\{V_1^-, V_2^-, \dots, V_j^-, \dots, V_n^-\right\}$$

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

مرحله‌ی پنجم: محاسبه‌ی اندازه جدائی(فاصله)، فاصله گزینه‌ای i ام، با ایده آل‌ها با استفاده از روش اقلیدسی بدین قرار است:

$$S^* = \text{فاصله گزینه‌ی ی}i\text{ام از ایده آل مثبت} = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}\left(V_{ij} - V_j^*\right)^2} \; ; \rightarrow I = 1,2,\dots,m$$

$$S^- = \text{فاصله گزینه‌ی ی}i\text{ام از ایده آل منفی} = \sqrt{\sum_{j=1}^{n}\left(V_{ij} - V_j^-\right)^2} \; ; \rightarrow I = 1,2,\dots,m$$

مرحله‌ی ششم: محاسبه‌ی نزدیکی نسبی به راه حل ایده آل، این نزدیکی نسبی را بصورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$\rightarrow I = 1,2,\dots,m ; CL_{i*} \leq 1 \leq \rightarrow ; CL_{i*} = \frac{S_i^-}{(S_i^- + S_i^+)}$$

جدول ۲: شاخص‌های پژوهش
Table 2: Research indicators

معیار عدالت	عامل متناظر در آرمان شهر اسلامی	عامل متناظر عدالت در شهرسازی	سنجه ها	متغیرها	ماخذ
برابری اجتماعی اقتصادی کالبدی	عدالت از منظر توزیع	آسیب پذیری اجتماعی اقتصادی (ناشی از عدم توزیع متناسب هزینه–فرصت ها)	میزان اشتغال	میزان اشتغال و بیکاری	(Azizi , Zebadast and Akbari 2018) (Mousavi, and Sadat Kahaki 2017))kheyroddin2013(authors
				بار تکفل	
			نحوه ی تصرف مسکن	اجاره نشینی و مالکیت عرصه و اعیان	
			میزان دوام مسکن	مسکن بادوام مسکن کم دوام	
			رفاه اجتماعی	سرانه‌ی کاربری‌های خدماتی(تجهیزات شهری تاسیسات شهری مذهبی پارک و فضای سبز فرهنگی هنری درمانی ورزشی اداری و انتظامی آموزشی)	
	عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها	پتانسیل در معرض خطر بودن(ناشی از قابلیت ها و ظرفیت های جمعیتی)	سطح سواد	افراد باسواد	
			تعادل جنسیتی	نسبت جنسی(تعداد مردان به زنان) نسبت جنسی افراد باسواد	
			گروه های جمعیتی	افراد بالای ٦٥ سال افراد پایین ٤ سال	
			تراکم جمعیتی	تراکم جمعیتی	
			بعد خانوار	بعد خانوار	
			متاهلین	تعداد متاهلین	
			مهاجرین	تعداد مهاجرین	

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

ملاحظه می‌شود که چنانچه $S_i = S^*$ گردد آنگاه $CL_{i*} = 0$ و خواهیم داشت $CL_{i*} = 1$ و در صورتی که $S_i = S^-$ شود آنگاه $CL_{i-} = 0$ بوده و $CL_{i*} = 0$ خواهد شد. بنابراین هر اندازه گزینه‌ی S_i به راه حل ایده آل نزدیکتر باشد، ارزش CL_{i*} به واحد نزدیکتر خواهد شد.

مرحله‌ی هفتم: رتبه بندی گزینه‌ها، بر اساس ترتیب نزولی CL_{i*} می‌توان گزینه‌های موجود از مسئله مفروض را رتبه‌بندی نمود .(Asqar pour)

لازم به ذکر است جهت وزن‌دهی به شاخص‌ها در مدل تاپسیس از مدل آنتروپی شانون استفاده خواهد شد. مدل آنتروپی شانون یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره برای وزن‌دهی به شاخص‌ها می‌باشد که مبتنی بر ماتریس تصمیم می‌باشد. این روش توسط شانون و ویور در سال ۱۹۷٤ ابداع شده‌است و اساس اهمیت یا وزن هر شاخص، میزان پراکندگی داده‌های مربوط به ستون آن شاخص در ماتریس تصمیم است. ایده‌ی اصلی این روش آن است که هرچقدر پراکندگی در مقادیر یک شاخص بیشتر باشد آن شاخص از اهمیت بیشتری برخودار است. مراحل مدل آنتروپی شانون به شرح زیر است.

گام اول: ماتریس تصمیم با m گزینه و n شاخص را ترجیحا با روش نرم مجموع نرمال می‌کنیم:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}}, i = 1,2, \dots . m \ , j = 1,2, \dots , n$$

گام دوم: میزان آنتروپی هر یک از شاخص‌های C_j را به روش زیر محاسبه می‌کنیم:

$$E_j = -\frac{1}{LN(m)}\left(\sum_{i=1}^{m} r_{ij} LN(r_{ij})\right), i = 1, \dots . , m \ , \ j = 1, \dots , n$$

گام سوم: تعیین اندازه‌ی عدم اطمینان یا درجه انحراف برای شاخص C_j

$$d_j = 1 - E_j$$

گام چهارم: تعیین وزن هریک از شاخص‌های C_j

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^{n} d_j}$$

۲-۳-۳. استفاده از خودهمبستگی فضایی جهت بررسی میزان تمرکز و خوشه شدگی محلات

در ادامه از تکنیک موران در محیط ArcGIS برای بررسی خوشه شدن محلات برخوردار، نیمه برخوردار و کم برخوردار بهره گرفته شده‌است؛ فرمول مورد استفاده در ادامه مورد اشاره قرار گرفته‌است.

$$I = \frac{n}{S_0} \frac{\sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{n} w_{ij} z_i z_j}{\sum_{i=1}^{n} z_i^2}, \quad S_o = \sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{n} w_{ij}$$

۳-۳-۲. استفاده از خودهمبستگی فضایی جهت بررسی میزان تمرکز و خوشه شدگی محلات

در ادامه از تکنیک موران در محیط ArcGIS برای بررسی خوشه شدن محلات برخوردار، نیمه برخوردار و کم برخوردار بهره گرفته شده‌است؛ فرمول مورد استفاده در ادامه مورد اشاره قرار گرفته‌است.

۳-٤. شاخص‌های تحقیق

۱۷ شاخص در قالب بخش اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی و کالبدی جهت سنجش عدالت از دیدگاه شهر اسلامی در محلات عرفی شهر تبریز باتوجه به پیشینه‌های بررسی شده و انتخاب شده اند که در زیر قابل مشاهده می‌باشد. شاخص‌های انتخاب شده بر اساس مبانی نظری تحقیق و همچنین پیشینه تحقیق انجام شده برگزیده شده‌است(جدول ۲).

٤. پیشینه پژوهش

در ابتدا تحقیقاتی که در قالب شهرسازی اسلامی به بررسی بحث عدالت در حوزه‌های مختلف پرداخته اند مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس در ادامه تحقیقاتی که در حوزه‌ی عدالت انجام شده‌است ذکر می‌گردد. مقاله‌ی «واکاوی تبلور عدالت

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

محیطی در اندیشه آرمانشهری اسلامی جهت کاربست در شهرسازی اسلامی مطالعهٔ موردی: محله روستا بنیان سفین کیش» که توسط محمد مهدی عزیزی و همکاران انجام شده‌است عدالت محیطی را در حوزه‌های زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی را پس از پی بردن به عامل متناظرشان در آرمانشهر اسلامی در محله‌ی یاد شده مورد سنجش قرار می‌دهند(Azizi, Zebadast and Akbari) (2018.

تحقیقی که توسط حسین کلانتری خلیل آباد و همکاران تحت عنوان« مولفه‌های اجتماعی الگوی شهرسازی ایرانی و اسلامی» به عمل آمده‌است به مولفه‌های اجتماعی می‌پردازند و به عدالت اجتماعی، مشارکت مردمی، امنیت، بهداشت و.... اشاره می‌کنند (Kalantari khalil abad,Haqi and Dadkhah 2014). تحقیقاتی در قالب شهرسازی اسلامی هستند که به بحث عدالت پرداخته اند.

در مطالعه ای که توسط عبدالحسین کلانتری و حسن بخشی زاده تحت عنوان "معیارهای عدالت اجتماعی در شهر اسلامی" انجام شده‌است بر پایه روش تحلیل تماتیک به این نتیجه می‌رسند که عدالت اجتماعی طبق سه معیار در شهر اسلامی نمود پیدا می‌کند. هویت توحیدی یعنی در شهر اسلامی مردم دارای هویت عدل بوده و امتی عدل خواه هستند. نظم از معیارهای دیگر عدالت اجتماعی در شهر اسلامی نیز عبارت است از وجود قانون در شهر، مردمی مطالبه‌گر عدالت اجتماعی، نبودن اسراف و تبذیر، امنیت و رفاه اقتصادی در شهر. معیار سوم عدالت اجتماعی در شهر اسلامی، کالبد اسلامی است؛ یعنی در شهر اسلامی دارای نقشه ی شهری، بافت شهری مناسب، وجود مرکزیت شهری و دسترسی و... است(Kalantary and Bakhshi zade) (2020.

لیلا رحیمی و محمد نقی‌زاده نیز در مطالعه‌ی خود تحت عنوان "تجلی عدالت اجتماعی در ساختار شهر اسلامی(محله)" که یک تحقیق کیفی و بر اساس مرور مستندات مربوط بوده‌است به این نتیجه می‌رسند که محله به عنوان کانون خرد و ساختار اصلی شهر می‌تواند با رعایت عدالت فردی و اجتماعی بین ساکنان محله و رعایت تعادل و هماهنگی در اجزاء، عناصر و فضاهای آن و نیز با تأکید بر رعایت حقوق قانونی افراد محله از خدمات و تسهیلات عمومی شهری و محلی توسط نظام مدیریت محله، زمینه تحقق عدالت اجتماعی را در خود هموار نماید. بنابراین توازن در محلات را می‌توان از جنبه‌های گوناگون همچون حفظ حریم‌های فضایی به حرمت حریم‌های اجتماعی، تلازم ماده و معنا، توان تغییرپذیری، خودبسندگی، توازن در ارتباطات داخل محله‌ای و پراکنش کاربری‌های محله، توازن در مسائل اجتماعی و فرهنگی خاص محله، توازن بصری و فضایی آن مطرح کرد (Rahimi and Naghizade 2016).

میرنجف موسوی و مهدی مدیری در مطالعه ی خود به دنبال اولویت سنجی شاخص های عدالت اسلامی ایرانی در تحقق آمایش سرزمین و توسعه ی متعادل در ایران است، و از شاخص های بررسی عدالت آن ها، ۳۵ شاخص عدالت اکولوژیکی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده که در ۳۱ استان کشور مورد بررسی قرار می دهند. نتایج آن ها نشان می دهد که شاخص های عدالت اقتصادی بیشترین نقش را در نابرابری های منطقه ای در بین استان های کشور دارد(Mousavi and Modiri 2015).

رضا خیر الدین در مطالعه ی خود به دنبال مفهوم تعدال بخشی جهت یکپارچگی تمامیت شهر از دیدگاه اسلامی(قرآن و نهج البلاغه) است و جهت بررسی این یکپارچگی ۵۰ شاخص کمی رادر تمامی نواحی شهر تهران مورد سنجش قرار می دهد. و به این نتیجه می رسد که پیامدهای تحولات گسترده فضایی تهران در دو دهه ی اخیر بیشتر منجر به گسست فضایی شده است ((KHeyroddin 2013.

یحیی فوزی و روح الله مرادی در مقاله ی خود به بررسی تطبیقی نظریه عدالت اجتماعی از دیدگاه جان راولز(غرب) و امام خمینی (اسلام) می پردازد. نویسندگان در این تحقیق به بررسی ماهیت عدالت، مفهوم عدالت، عامل تعیین کننده اصول عدالت، دلیل پذیرش عدالت، سطوح عدالت، ویژگی جامعه عادلانه و ویژگی عدالت اجتماعی از دیدگاه دو اندیشمند می پردازند Fozi) (and Moradi 2010.

بهروز مرادی در مقاله ی خود تحت عنوان " معیارهای اجتماعی عدالت در اسلام" پس از ارائه ی تعریف عدالت و عدالت اجتماعی از دیدگاه متفکران و صاحب نظران غربی و مسلمان، مؤلفه‌ها و معیارهای عدالت اجتماعی در اسلام را مورد بررسی قرار می دهد و ابعاد عدالت اجتماعی را در سه سطح خرد، میانه و کلان بررسی می کند. در سطح خرد؛

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

به روابط میان فردی، در سطح میانه؛ مقوله ی عدالت در گروه های اجتماعی، سازمان ها، طبقات، خانواده و آموزش و در سطح کلان؛ عدالت اقتصادی، نژادی، منزلتی (قانونی- حقوقی)، جنسیتی، سیاسی، فرهنگی و فرصت‌های کلان اجتماعی را مورد توجه قرار می دهد (Moradi 2018).

پژوهش حاضر نیز به بررسی عدالت اجتماعی - بعنوان یکی از وجوه شهر اسلامی- در شهر تبریز می‌پردازد، و وجه تمایز آن نسبت به مطالعات پیشین آنست که این پژوهش نخستین پژوهش در شهر تبریز می‌باشد که عدالت اجتماعی را از دیدگاه شهرسازی اسلامی در سه بعد اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و کالبدی در سطح محلات عرفی شهر تبریز مورد تجزیه تجزیه تحلیل قرار می‌دهد.

۵. مبانی نظری

۵-۱. عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی به طور کلی ایجاد یک جامعه عادلانه یا نهادی تعریف می شود که متکی بر اصول برابری و همبستگی و درک ارزش های حقوق بشر تلاش می کند و شأن و منزلت هر انسان را به رسمیت می شناسد (Lotfi, Manochehri and Ahaar 2013). متغیرهای عدالت اجتماعی عبارت اند از: «کاهش فقر و محرومیت، اشتغال، تأمین نیازهای اساسی (مسکن، بهداشت، آموزش)، ثبات قیمت ها متناسب با دستمزدها، توزیع عادلانه درآمد و ثروت، برقراری امنیت و نظم، تأمین حقوق همه جانبه افراد- تأمین اجتماعی و خدمات رفاهی متغیرهای عدالت اجتماعی هستند.» ابعاد عدالت اجتماعی نیز عبارت اند از: برابری، مشارکت سیاسی، عدالت اقتصادی، عدالت فرهنگی، عدالت قانونی، عدالت توزیعی(Poursaid and Zuhairi 2012).

۵-۲. جایگاه عدالت در مفهوم شهر اسلامی

در تحلیل شهر اسلامی می‌توان به چند شاخص و اصل که نقشی اساسی و بنیادین در تاسیس نظام حاکم بر رفتارها و مناسبات شهری شهر سازی در جامعه اسلامی دارد اشاره نمود: اصل هدفمند زیستن، اصل کرامت انسان، اصل رفاه، اصل امنیت یا اصل ضرورت تامین امنیت و اصل عدالت.

شاید بتوان یکی از اصول بنیادین الهی و انسانی حاکم بر مناسبات شهروندی در حوزه تعاملات اجتماعی را اصل عدالت دانست. اهمیت ذاتی عدالت گسترده و فراگیری آن در روابط اجتماعی و تاثیر گذاری آن بر روند حرکت جامعه، امید آفرینی، نشاط آوری و پویایی سازی از مهمترین مواردی است که اصل عدالت را به به اصل بی بدیل تعاملات انسانی و آرمان گریز ناپذیر انسان در تمامی دوران‌ها ساخته‌است. گستردگی کاربرد اصل عدالت در تصمیم سازی، تصمیم گیری‌ها و وضع قوانین و مصوبات، اعمال و اجراء قوانین واگذاری و سلب مسئولیت‌ها، وضع و اخذ عوارض، تنبیه و تشویق‌ها، توزیع امکانات و تخصیص درآمدها، ارائه انواع خدمات شهری اعم از تفریحی و بهداشتی درمانی، آن قدر واضح و پر دامنه است که از یک سو نیازمند باز شماری نیست و از سوی دیگر فهرست کردن آن به سهولت ممکن نیست. این اصل از مهم ترین اصل حاکم و ارزش گذار در مناسبات شهری است (Moghaddam rezaei 2010) عدل در شهر به معنای ایجاد تعادل و توجه به جنبه‌های مختلف آن به طور هماهنگ و متوازن می‌باشد. پس عدل در شهر اسلامی باید در کلیه طرح‌ها و برنامه‌های شهری شاخص باشد؛ به عنوان نمونه نباید با طراحی شهری خود موجب بروز تبعیض و قطب بندی‌های اجتماعی، کالبدی و خدماتی در شهر شویم(GHolami bimorgh 2012) .

۵-۳. عدالت در شهر وآرمان شهر اسلامی از منظر معصومین

اقدامات نخستین پیامبر(ص) در مدینه انسجام و وحدت را ایجاد کرد و محدودیت های طبقاتی را حذف نمود و بازارها و میادین و فضاهای عمومی را در ارتباطی معنوی با خود قرار داد. پیامبر(ص) با اقطاعات و وقف زمین و چاه های آب و تقسیم ثروت بین مهاجر و انصار و تدوین نخستین پیمان نامه عمومی اسلام بین طبقات مختلف موجود در مدینه، و تقسیم افراد به حضری و بدوی و تبیین الگوهای رفتاری مناسب دو شعار اساسی تقسیم ثروت ها بین مردم و تعالی ارزش های انسانی را محقق نمود (Pak 2008). همچنین عدم تبعیض نژادی در سیره رسول خدا(ص) همواره مورد توجه و تأکید بوده است. ائمه معصومین (ع) نیز عدالت همه جانبه را مدنظر داشته اند. امام علی (ع) حکومت خویش را بر پایه عدالت گستری بنیان نهاد. خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار ایشان به

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

ویژه عهدنامه مالک اشتر، که با تفصیل تمام چگونگی رفتار عادلانه حاکم اسلامی با صنف های گوناگون جامعه را بیان می کند، گواهی روشن بر این حقیقت است " (Kilini 1971). بنابر معتقدات اسلامی و شیعی، عدالت راستین و جهانگیر در آرمان شهر مهدوی تحقق خواهد یافت. در خصوصیات حکومت امام زمان (عج)، هیچ ویژگی به اندازه «عدالت» و «قسط» روشنی ندارد. آن قدر که در روایات بر ویژگی عدالت گستری آن حضرت تأکید شده، بر سایر مسائل چنین ابرامی نرفته است و این نشان از برجستگی این مهم در دوران ظهور و آرمان شهر مهدوی دارد (Taranei 2004).

٥-٤. عدالت در آرمان شهر اسلامی از منظر حکما و علمای مسلمان

فارابی: فارابی از جمله فیلسوفانی است که با کندوکاو در آثار فلاسفه یونانی آرمانشهر یا مدینه فاضله خود را معرفی کرده است. در اندیشه سیاسی فارابی عدالت از مفاهیم کلیدی است و حتی در محتوایی بسیار متنوع تر و گسترده تر از فلاسفه یونان طرح می شود. موضوع اصلی اندیشـه وی برعکس افلاطون، عدالت نیست، بلکه سعادت است. بحث او با خداشناسی، نبوت و مسائل مربوط به آن دو آغاز می شود و به عدالت می انجامد (Akhavan kazemi 2000). در بحث عدالت از دید فارابی، نکته مهم این است که ابتدا، عدالت و توازن و اعتدال را می توان در روش تعقلی و روش علمی او مشاهده کرد. در آثار فارابی، چند تعریف برای عدالت قابل شناسایی است:

• عدالت، خصیصه ماهوی نظم حاکم در کائنات
• عدالت به معنای ایفای اهلیت و استعدادها و رعایت استحقاق ها و سلسله مراتب، و عدم ترادف با برابری مطلق
• عدالت، به معنای فضیلت و ملکه اخلاقی در فرد برای عمل به فضایل اخلاقی نسبت به دیگران
• عدالت و نظریه اعتدال و ملکات متوسطه
• عدالت، به معنای تقسیم مساوی خیرات مشترک عمومی
• عدالت، هدف قوانین مدینه

شاید این نوع نگرش به اصل عدالت در مدینه فاضله‌ی فارابی ناشی از عصر فارابی، عصر هرج و مرج، تشتت و زوال بنیادهای سیاسی و اجتماعی جهان اسلامی است (Akhavan kazemi 2000). در جمع بندی آرا و نظرهای فارابی در خصوص فلسفه عدالت می توان چنین بیان داشت که او به خوبی به دو رویکرد توجه کرده است:

ـ عدالت از منظر توزیع: عدالت، به معنای تقسیم مساوی خیرات مشترک عمومی

ـ عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها: عدالت به معنای ایفای اهلیت و استعدادها و رعایت استحقاق ها و سلسله مراتب و عدم ترادف با برابری مطلق.

ابن سینا: ابن سینا همانند فارابی و افلاطون و.... که آراء خود را مدون کرده و نام »اتوپیا«(مدینه فاضله، آرمانشهر) بر آن نهادند. از نگاه او شهرها سه گونه اند: گمراه شهر-که باید آن را به راه حق فراخواند، ناسازشهر-که دارای سنت هایی برخلاف سنت کریمه است، آیین شهر-که سنت گذار آن خداست، و همین مدینه، "دادشهر" است. ابوعلی سینا درباره عدالت بیش از فارابی به واقع گرایی معتقد است. وی عدالت را به معنای برابری مطلق نمی‌داند بلکه آن را در زمینه استحقاق‌های متساوی و نفی تبعیض لازم می‌داند. ابن سینا به جای "برابری مطلق" قائل به تفاوت در بین انسان هاست. برخی اندیشمندان، عدالت مورد ادعای ابن سینا را "عدالت عقلی به عنوان تجلی و تعبیری از قرارداد اجتماعی" عنوان نموده اند (Khadduri 1984).

در آرای ابن سینا لزوم وجود مشارکت مردم در تصمیم‌گیری ها قابل مشاهده است، اما نکته قابل توجه در آن ژرفای نگرش این فیلسوف به این موضوع است. ابن سینا در ده قرن پیش، به بروز بحران کثرت‌گرایی در صورت مشارکت حداکثری مردم در جامعه اشاره می‌کند. راه حل مقابله با این کثرت‌گرایی در آرا و نظرها را تعریف مبنایی مشخص می‌داند. مبنا و مقیاس، سنت و عدل است و برای تشریح سنت و عدل نیز، قانونگذار عادل نیاز است (Akhavan kazemi 2000). ابن سینا علاوه بر توجه به عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها به عدالت از منظر رویه و مشارکت همه جانبه مردم در جامعه اشاره دارد.

ابن رشد: نظریه ابن رشد این است که فرد باید با توجه به توانایی هایی که دارد دارای حرفه ای باشد که در آن تبحر

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

دارد و حق اشغال موارد دیگر را ندارد. ابن رشد معتقد است که در این موارد همه افراد مساوی اند و میان زن و مرد تفاوتی وجود ندارد. او برای حق مالکیت اهمیت زیادی قائل است، بدین ترتیب که فرد باید مالک دسترنج خود باشد و توان تصرف در آن را داشته باشد. آرمانشهر فلسفی ابن رشد نیز مانند آرمانشهر فلسفی افلاطون، فارابی و ابن سیناست، هرچند اندکی وجه تمدنی و علم الاجتماعی آن، افزونی یافته است به صورت کلی برخی شاخصه های آن عبارت انداز (Akochchkian, 2008):

- سعادت معنوی در گفتمان ترقی شهر، اصالت دارد؛
- حاکمیت در شهر با عقل و شیوخ است؛
- عدالت اجتماعی عقل مدار، اصل در نظام اجتماعی شمرده می‌شود؛
- دفاع از حقوق زنان مورد توجه است.

ابن رشد به پیروی از ارسطو در موارد حقوق اساسی در جامعه این دیدگاه را دارد که فرد و همه فراد اجتماع از مشی معتدل باید پیروی نماید. او به حق برای مداخله در تعیین سرنوشت و حق آگاهی برای عموم اهمیت درجه یک قائل است که باید به آن توجه شود. او به عدالت سیاسی در فرد و حکومت توجه نموده آن را از همدیگر جدا نمی‌داند (Ibn Rushd 1998).
او رعایت مصالح عمومی، تأمین امنیت و توجه به استعدادهای نخبگان را ضروری می‌داند که باید از همه موارد مضر در امان بماند. (Salman 2011) در عرصه اقتصادی، حاکمیت باید به فردی توجه نماید که به تنهایی قادر به تامین نیازهای خود نیست. برای رفع نیازهای عمومی اتباع با در نظر داشتن توزیع عادلانه مشاغل و مالکیت های عمومی امکان تامین وجود دارد. گذری کوتاه در آثار و آرای ابن رشد توجه وی به تحقق عدالت در سه اصل را آشکار می کند: عدالت از منظر توزیع برابر، عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها و عدالت از منظر رویه و مشارکت.
خواجه نصیرالدین طوسی: وی از جمله متفکرانی است که در جریان سیاست‌نامه نویسی عدالت را تعریف می‌کند. خواجه در بحث مدینه فاضله و سیاست مدن، پیرو فارابی است. نظریات خواجه در مبحث عدالت گرچه همانند اغلب فلاسفه مشایی متأثر از اندیشه افلاطون و ارسطو است؛ ولی عمدتا ریشه قرآنی و اسلامی دارد. خواجه نصیرالدین طوسی به مانند سایر فلاسفه و بنا به نظریه اعتدال، معتقد است که عدالت به دنبال سه فضیلت دیگر که عبارت است، از حکمت و شجاعت و عفت، حاصل می‌گردد. عدالت حد وسط و حالت تعادل بین ظلم و انظلام و شامل جملگی اعتدالات است و هر دو طرفش، جور است. عدالت به معنای ایفای اهلیت و استعدادها و رعایت استحقاق ها و سلسله مراتب است نه تساوی مطلق. خواجه نصیر همانند فارابی و بوعلی، به تعاریفی از عدالت از جمله "اعطاء کل ذی حق حقه"، "وضع کل شی فی موضعه" اعتقاد داشته و با رد برابری مطلق، تساوی و رفع تبعیض در زمینه استحقاق های مساوی را لازم می‌دانسته است. این تعبیر از عدالت که از شایعترین تعابیر اسلامی و افلاطونی از این مفهوم است، در نزد خواجه نیز بسیار مهم و اساسی است و او تعریف این مفهوم را با بررسی معنای تساوی آغاز می‌کند. برخی از مؤلفان نیز این معنا از عدالت را نزد خواجه تمیز داده و وجه ممیزه شمرده اند و از جمله معتقدند: "عدالت در مدینه فاضله خواجه نصیرالدین طوسی، همان عدالت افلاطونی و فارابی است و تحقق آن، وابسته به این است که هر کس بر حسب شایستگی در پایگاه راستین خود جای گیرد و به کاری بپردازد که با سرشت و استعداد او سازگار است. هیچ کس نباید بیش از یک پیشه داشته باشد؛ زیرا طبایع مردم اقتضا می‌کند که به کاری که شایسته آنند، بپردازند".(Asil 2002)
با توجه به مطالب ذکر شده تعاریف عدالت و مقام آن در فلسفه سیاسی خواجه نصیر طوسی می‌توان چنین جمع‌بندی کرد:

ـ ریشه الهی داشتن عدالت و اینکه عادل اصلی ذات الهی است و ضرورت دارد همه در عدالت به عدل وی تأسی نمایند
ـ عدالت به معنای ایفای اهلیت و استعدادها و رعایت استحقاق ها و سلسله مراتب است نه تساوی مطلق.
ـ عدالت در مدینه، تقسیم مساوی خیرات مشترک عمومی است.
ـ عدالت، هدف قوانین مدینه است.

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

جدول ۱: عدالت از منظر حکما و علمای مسلمان
Justice from the perspective of Muslim scholars and jurists table1:

نام و تاریخ	نام اثر آرمانگر	نام جامعه ی آرمانی	ویژگی	هدف	اصول عدالت	اصول عدالت اجتماعی
فارابی(۳۲۹-۲۵۹ هـ ق)	آرای اهل مدینه فاضله و السیاسه	مدینه فاضله	نگاه اندامگرا به شهر	سعادت معنوی	عدالت از منظر توزیع عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها	برابری اجتماعی و اقتصادی
ابوعلی سینا(۴۲۸-۳۷۰ هـ ق)	الشفا	دادشهر(آیین شهر)	عدالت	ارائه سنت فرهی (کریمه) برپایه شریعت	عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها عدالت از منظر روند کار	برابری اجتماعی و اقتصادی برابری روند کاری
ابن رشد(۵۹۲-۵۲۰ هـ ق)	-	اجتماع فضلیت محور	شریعت اسلامی	رسیدن به فضیلت، کمال وکمالیابی	عدالت از منظر توزیع عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها عدالت از منظر روند کار	برابری اجتماعی و اقتصادی برابری روند کاری
خواجه نصیر الدین طوسی(۶۷۲-۵۹۸ هـ ق)	خالق ناصری	-	نابرابری آدمیان و تقسیم کار اجتماعی	ایجاد اشتراک در آرا و افعال	عدالت از منظر توزیع عدالت از منظر قابلیت ها و ظرفیت ها	برابری اجتماعی و اقتصادی

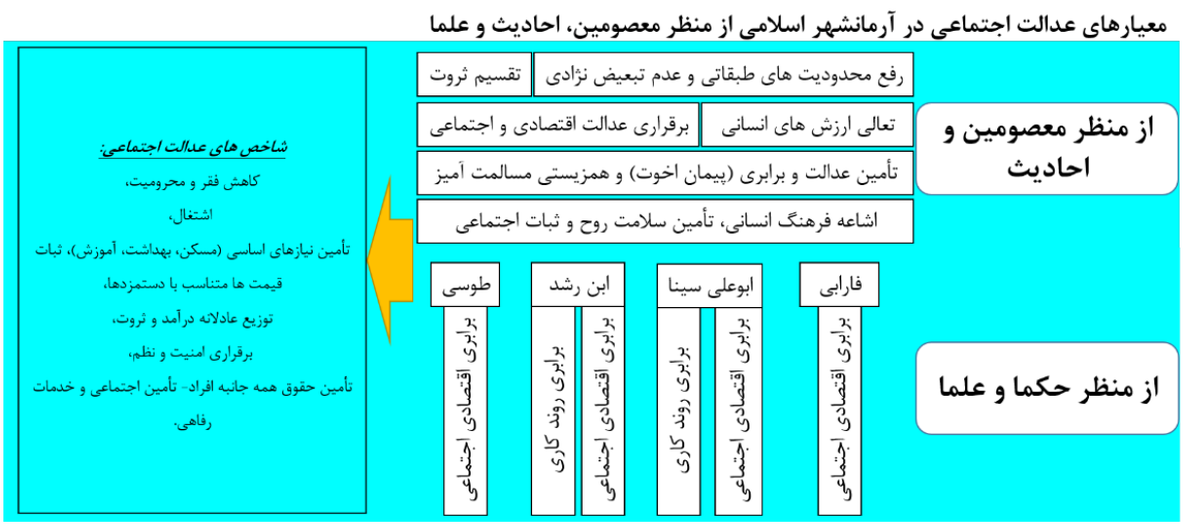

شکل۱: معیارهای عدالت اخذ شده از اندیشه های آرمان شهر اسلامی
Fig 1: Criteria of social justice taken from the ideas of Islamic utopia

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

٦. یافته‌های تحقیق

٦-١. تعیین وزن شاخص‌ها توسط مدل آنتروپی شانون

در شروع محاسبات، ابتدا وزن شاخص‌ها پس از تشکیل ماتریس گزینه و شاخص‌ها و طی مراحل آن محاسبه گردیده‌است(جدول۳).

٦-٢. رتبه بندی محلات بر اساس عدالت از بُعد کالبدی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی

پس از مشخص شدن وزن هر یک از شاخص‌ها با مدل آنتروپی شانون به رتبه بندی محلات به روش تاپسیس پرداخته شده‌است که جدول ۵ زیر رتبه محلات را نشان می‌دهد.

همان طور که از جدول بالا مشخص است عدالت به لحاظ کالبدی که بیشتر با تاکید بر کابری‌های خدماتی می‌باشد باغشمال، کوی دانشگاه، کوی سپهر، یاغچیان، کوی استانداری، رجائی شهر، کوچه باغ، ویجویه، زعفرانیه، رسالت به ترتیب رتبه‌های یک تا ده را دارند و وضعیت بهتری نسبت به سایر محلات دارند هرچند که قابل ذکر به لحاظ تحقق سرانه کاربری‌های خدماتی محلات به هیچ عنوان رضایت کننده نمی‌باشند و محلات حکم‌آباد، عمو زین الدین، حلمه سازاندا، امیره‌قیز، خیابان، منصور، فتح آباد، قرا ملک، سرخاب، گجیل جزء ده رتبه‌ی انتهایی قرار دارند. محلات شاهگلی، کوی استانداری، پرواز، فرشته، ولیعصر جنوبی، فردوس، الهی پرست، مفتح، رجایی شهر، آبرسان جز ده محله‌ی نخست بوده و محلات مقصودیه، امامیه، شهرک اندیشه، کشتارگاه، بالاحمام، گجیل، کوچه باغ، گل پارک، کوی دانشگاه، باغشمال ده محله‌ی آخر در رتبه بندی به لحاظ عدالت از بعد

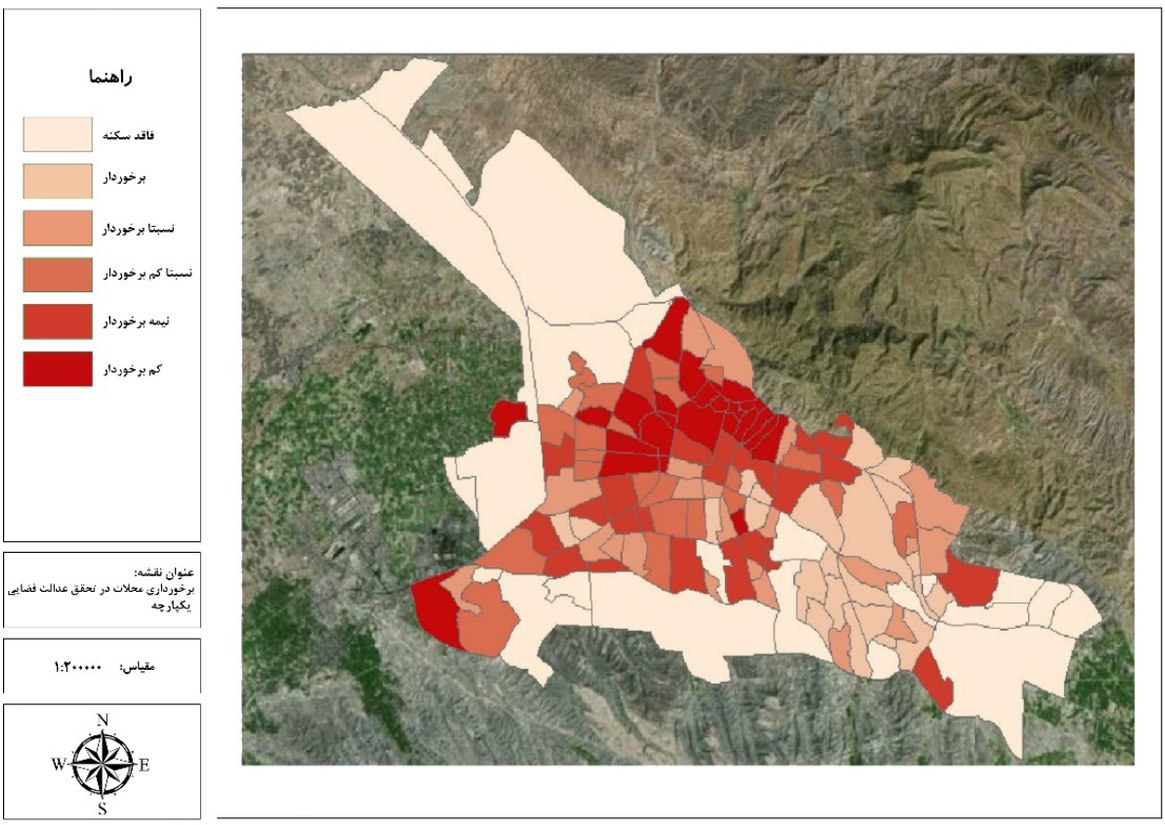

شکل۳. وضعیت عدالت اجتماعی در محلات شهر
Fig3. The state of social justice in city districts

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

جدول۳ : وزن شاخص‌ها
Table 3: Weight of indicators

	شاخص		شاخص
۰/۰۰۱۲۳۸	نسبت جنسی	۰/۰۰٤۱٦٦	تراکم جمعیتی
۰/۰۰۱۳۹	نسبت جنسی باسوادی	۰/۱٤۲٥۲٤	نسبت مسکن کم دوام
۰/۰۰۱۱۹۸	نسبت متاهلین	۰/۰۰۱٥۳۹	نسبت مسکن بادوام
۰/۰۸۹۹۲۲	تجهیزات شهری	۰/۰۰۱۹۹۸	نسبت مسکن اجاره ای
۰/۱۲۰٥۸	تاسیسات شهری	۰/۰۰۱۰۱	نسبت مالکین عرصه و اعیان
۰/۰٥٦۹۰۸	مذهبی	۰/۰۰۹۳٦۳	نسبت مهاجرین
۰/۰۸۹٤٥٦	پارک و فضای سبز	۰/۰۰۱۹۳۲	نسبت بیکاری
۰/۱۱۱٥۷۹	فرهنگی هنری	۰/۰۰۱۲۰۲	نسبت شاغلین
۰/٥٦۱٥٦	درمانی	۰/۰۰۱۳۷۹	نسبت باسوادی
۰/۱٤۳٤۹٥	ورزشی	۰/۰۰٥٥٥	نسبت بالای ٦٥ سال
۰/۱۱٥۲۱۱	اداری و انتظامی	۰/۰۰۱۱٦۸	نسبت زیر ٤ سال
۰/۰۳۸۷٤٥	آموزشی	۰/۰۰۱۱٤۹	بعد خانوار
		۰/۰۰۱۱۳٤	بار تکفل

جدول ۴: رتبه بندی محلات با بکارگیری مدل تاپسیس
Table 4: Ranking of neighborhoods using TOPSIS model

رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله	رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله
۱۳	۱	٥	۳۱	شاهگلی	۱	۲	٤۱	٥	کوی استانداری
۱٤	۹۱	۳۳	۳۲	جلالیه	۲	٤٥	٦	۱٥	ولیعصر
۱٥	۹۹	۳	۱٤	مرزداران	۳	۱۳	٤٥	۱۸	گلشهر
۱٦	۱۱٦	۷٤	۱	باغشمال	٤	٤	۲	۳٦	فرشته
۱۷	۹	٦۹	٦	رجائی شهر	٥	۱۰۱	۷۳	٥۱	میرداماد
۱۸	٤۲	٥۱	۲٤	گلکار	٦	۷	۱	۱٦	الهی پرست
۱۹	۱۰۳	٤۲	۳۹	رشدیه	۷	٦	۱۱	۲۸	فردوس
۲۰	۱۰۲	٥۷	٤	یاغچیان	۸	۷۸	٥۸	۳	کوی سپهر
۲۱	٦۷	٥۳	۹	زعفرانیه	۹	۱۰	۱٥	۹۲	آبرسان
۲۲	٤٦	۲٤	۷٥	کلانتر کوچه	۱۰	۳	۸	۲۷	پرواز
۲۳	٦۰	۸۱	۱۰٦	رازی	۱۱	۸۰	۷	٤۲	الهیه
۲٤	۱۰٤	٥۲	٥۰	نصر	۱۲	۷۹	۱۹	۲٥	تپلی باغ
٥۸	۸۹	۱۰٥	۱۰	رسالت	۲٥	٤۸ ٦٤		۲۹	استادان
٥۹	٥٥	٦٤	٦٤	ابوریحان	۲٦	٥	٤۰	۳۸	ولیعصر جنوبی
٦۰	۲۸	٤۷	٥۸	یکه دکان	۲۷	٥۱	۳۱	٥۷	حافظ

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله	رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله
٦١	٥٩	٨٦	٦٠	بهاران۱	٢٨	٩٣	٥٥	٤٦	رواسان
٦٢	٨٨	٦٢	٦٥	بیلانکوه	٢٩	٣٩	٦٦	٤٠	شمس آباد
٦٣	٨١	٥٤	٧٧	بازار	٣٠	١٨	١١٠	٨٥	دامپزشکی
٦٤	٢٩	٨٥	٤٣	قورخانه	٣١	٩٢	٢٨	٣٠	خطیب
٦٥	٣٦	٧١	٦٣	مارالان	٣٢	٧٢	٤٣	١٩	گلباد
٦٦	٢٠	٧٧	٧١	قطران	٣٣	٨٥	٩	١١٢	منصور
٦٧	٩٧	٧٠	٧٤	ششگلان	٣٤	٦٩	٩٦	٥٤	اسلام آباد
٦٨	١٦	٦٣	٤٥	کوی شهید بهشتی	٣٥	٩٠	١٧	٦٢	منظریه
٦٩	١٢	٦٥	٨١	گلگشت	٣٦	٦١	١١٦	١٠١	یوسف آباد
٧٠	٩٨	٣٤	٥٦	لیل آباد	٣٧	٥٤	١٠١	٥٢	باغ میشه جدید
٧١	٣٣	٥٩	٧٦	آخونی	٣٨	١١	٤	٩٩	شهناز
٧٢	٧٠	١٦	٣٤	ورزش	٣٩	٤٣	١٠٣	٤١	ارم
٧٣	٢٧	٣٧	٧٣	جمشیدآباد	٤٠	٢١	٦٧	١٠٥	اسلامشهر
٧٤	٦٣	٩٨	٤٩	لیل آباد	٤١	١٠٥	٧٢	١٧	سهند
٧٥	٧٤	١١٤	٤٨	آخونی	٤٢	٧٦	١١١	٥٣	بهاران
٧٦	١٠٨	١٠٢	١١٠	ورزش	٤٣	١١٥	٧٥	٢	کوی دانشگاه
٧٧	٢٢	٣٦	١٣	جمشیدآباد	٤٤	١٠٧	١٠	٦٩	مقصودیه
٧٨	١١١	٢٧	٧٨	شهرک چمران	٤٥	٢٣	٣٩	٥٥	زنگوله باغ
٧٩	٣٠	٦٠	٨٠	شهرک امام	٤٦	١٤	٩١	٣٥	پارک جنگلی ارم
٨٠	٩٤	٢٠	٨٣	امامیه	٤٧	٣٢	٨٢	٢٣	طالقانی
٨١	١٠٩	١١٥	٩٥	کوی لاله	٤٨	٦٥	٢٣	١١	شهرک مصلی
٨٢	٧٥	٨٧	٧٩	بالاحمام	٤٩	٧٣	١٤	٧٢	وزیرآباد
٨٣	٢٦	١٢	٨٩	عباسی	٥٠	٨٣	١٨	١٢	دانشسرا
٨٤	٩٥	١٠٦	١٠٨	بهار	٥١	٩٦	١١٣	٤٤	ولی امر
٨٥	٥٣	٧٩	٨٧	شهرک اندیشه	٥٢	٥٨	٩٢	٥٩	شام غازان
٨٦	١١٤	٢٩	٨٦	شهید بهشتی	٥٣	٤٩	٦١	٨٢	پل سنگی
٨٧	٨٢	٤٩	١١١	خیام	٥٤	١٠٦	١٠٧	١٠٠	شهرک طالقانی
٨٨	٥٧	٢٢	٩٦	عمو زین الدین	٥٥	٢٤	٥٠	٦١	باغ میشه قدیم
٨٩	١٠٠	٤٤	٩٠	چرنداب	٥٦	٨٤	٤٦	١١٣	فتح آباد
٩٠	٦٢	١٠٨	٩١	بهمن آباد	٥٧	٤٨	٩٤	٦٦	لاله
١٠٤	١٥	٩٠	١٠٤	سیلاب قوشخانه	٩١	١١٠	٥٦	٧٠	کشتارگاه

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله	رتبه نهایی	اجتماعی	اقتصادی	کالبدی	محله
۱۰۵	٤٤	۱۰۹	۲۰	اسماعیل بقال	۹۲	۵۰	۲۱	۸٤	شربت زاده
۱۰٦	۸۷	۱۳	٦۸	دوه چی	۹۳	۵۲	۱۱۲	۲٦	اخماقیه
۱۰۷	٤۰	۹۷	۱۰۷	حکم آباد	۹٤	٤۷	۳۸	۱۱٤	قرا ملک
۱۰۸	۵٦	۳۰	۱۰۹	حلمه سازاندا	۹۵	۳۸	۸۳	۹٤	۴۲متری
۱۰۹	۱۹	۸٤	۸	ویجویه	۹٦	۳۱	۸۹	٦۷	مالازینال
۱۱۰	٤۱	۳۲	۱۰۲	امیره قیز	۹۷	۳۷	۹۳	۲۲	ایده لو
۱۱۱	۲۵	۸۸	٤۷	خلیل آباد	۹۸	۸٦	۲٦	۹۳	قره آغاج
۱۱۲	۱۱۲	٦۸	۱۱٦	گجیل	۹۹	٦٦	۳۵	۹۷	شالچیلار
۱۱۳	۳۵	۱۰۰	۲۱	منبع	۱۰۰	۱۱۳	۱۰٤	۷	کوچه باغ
۱۱٤	۷۱	۹۹	۹۸	قربانی	۱۰۱	۱۷	۹۵	۳۷	رضوانشهر
۱۱۵	٦۸	۷٦	۱۱۵	سرخاب	۱۰۲	۷۷	۷۸	۸۸	انبار سرد
۱۱٦	۸	۸۰	۳۳	مفتح	۱۰۳	۳٤	۲۵	۱۰۳	چوستدوزان

اجتماعی-فرهنگی می‌باشد. الهی پرست، فرشته، مرزداران، شهناز، شاهگلی، ولیعصر، الهیه، پرواز، منصور، مقصودیه رتبه‌های یک تا ده را به لحاظ عدالت از بُعد اقتصادی دارند و محلات شهرک طالقانی، بهمن آباد، اسماعیل بقال، دامپزشکی، بهاران، آخماقیه، ولی امر، شهرک امام، شهرک اندیشه، یوسف آباد ده محله ی رده ی پایین جدول می‌باشند (شکل۳).

٦-۳. تحلیل میزان خوشه شدگی محلات از منظر برخورداری

در این بخش نیز از شاخص موران عمومی جهت بررسی میزان خوشه‌ای شدن محلات برخوردار، نسبتا برخوردار، نیمه برخوردار، نسبتا کم برخوردار و کم برخوردار در کلان‌شهر تبریز مورد استفاده قرار گرفته‌است. شاخص موران عمومی برای محلات برخوردار با مقدار موران عمومی ۰,۱۲ و متغیر نرمال استاندارد ۱,۰۸ (بالاتر بودن متغیر نرمال از ۲/۵۸ نشان‌دهنده خوشه شدن آن محله در فضا با سطح اطمینان بیش از ۹۹% است) نشان می‌دهد که محلات این دسته خوشه‌ای نشده و بصورت تصادفی در سطح شهر توزیع شده‌اند. مشابه با این دسته، محلات کم برخوردار نیز با مقدار موران عمومی ۰,۱۶ و متغیر نرمال استاندارد ۱,۲۱ همین مساله را نشان می‌دهد.

شاخص موران عمومی برای محلات نیمه برخوردار با اندازه ۰,۱۴ و متغیر نرمال استاندارد ۱,۰۵ نشان می‌دهد که این دسته از محلات نیز تمایل به خوشه شدن نداشته‌اند؛ شاخص موران عمومی و متغیر استاندارد برای محلات نسبتابرخوردار و نسبتا کم برخودار نیز نشانگر عدم خوشه شدن این تیپ محلات می‌باشد(جدول ۵)، همچنین همان‌طور که پیش از این گفته شد در تعیین موران عمومی از نرم افزار ArcGIS استفاده شده‌است. متغیر نرمال استاندارد (z-score) و پی-مقدار (p-value) برای هر سه گروه در جدول شماره ۵ آورده شده‌است و z-score منفی طبق توضیحات نرم افزار نشان‌دهنده توزیع پراکنده و z-score مثبت هم نشان دهنده خوشه شدن مشاهدات است، شایان ذکر است که هدف بیش از آن که بررسی منفرد مقادیر موران عمومی باشد، مقایسه این مقادیر برای هر ۵ گروه از محلات بوده‌است. مقایسه مقادیر موران عمومی برای این ۵ گروه نیز به خوبی نشان می‌دهد که هر ۵ گونه محلات بصورت تصادفی در سطح کلان‌شهر تبریز توزیع شده‌اند (شکل ۴).

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

جدول ۵: شاخص‌های خودهمبستگی فضایی
Fig5: Spatial autocorrelation indices

	برخوردار	نسبتا برخوردار	نیمه برخوردار	نسبتا کم برخوردار	کم برخوردار
شاخص موران عمومی	۰,۱۲	-۰,۲۳	۰,۱٤	-۰,۲۳	۰,۱٦
پی- مقدار (p-value)	۰,۲۷	۰,۵۳	۰,۲۹	۰,٤۷	۰,۲۳
متغیر نرمال استاندارد (z-score)	۱,۰۸	-۰,٦۲	۱,۰۵	-۰,۷۱	۱,۲۱

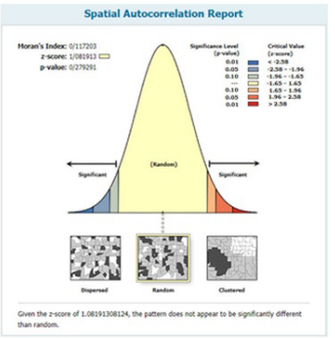

شاخص های خود همبستگی فضایی محلات "برخوردار"
Spatial autocorrelation index for privileged districts

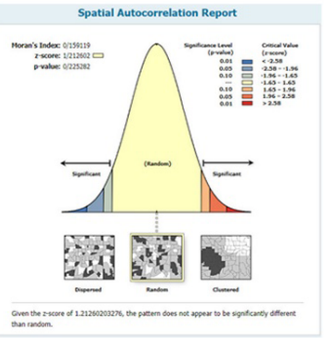

شاخص های خود همبستگی فضایی محلات "کم برخوردار"
Spatial autocorrelation index for poor districts

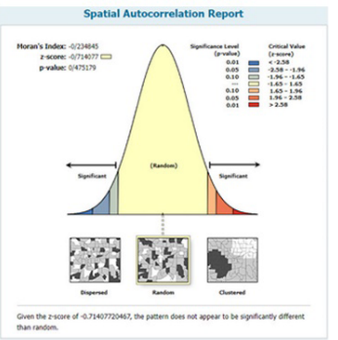

شاخص های خود همبستگی فضایی محلات "نسبتا کم برخوردار"
Spatial autocorrelation index for relatively poor districts

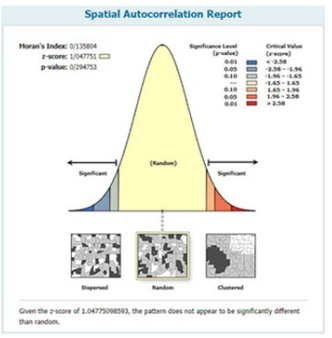

شاخص های خود همبستگی فضایی محلات "نیمه برخوردار"
Spatial autocorrelation index for middle-level districts

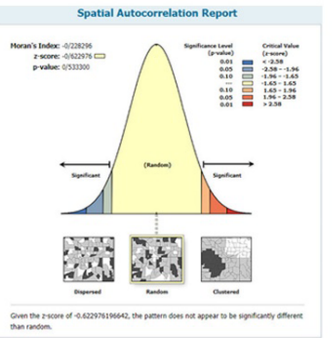

شاخص های خود همبستگی فضایی محلات "نسبتا برخوردار"
Spatial autocorrelation index for relatively privileged districts

شکل ۴. شاخص‌های خود همبستگی فضایی محلات در سطوح مختلف برخورداری
Fig4. Spatial autocorrelation indices of neighborhoods in different levels of privileged

با مشاهده‌ی شکل ۵ و ۶ که نشان‌دهنده محلات برخوردار، نسبتا برخوردار، نیمه برخوردار، نسبتا کم برخوردار و کم برخوردار به کل محلات آن منطقه از کلان‌شهر تبریز است و در کنار تحلیل موران صورت گرفته برای هریک از این گونه از محلات که در بخش قبل صورت پذیرفت، می‌توان توزیع نسبتا متعادلی از محلات ۵ گانه را در سطح کلان‌شهر تبریز مشاهده کرد با این حال می‌توان دید که محلات "کم برخوردار" به کل محلات منطقه در مناطق شمالی نسبت بیشتری به خود اختصاص داده‌است بطوریکه در منطقه ۱۰ بیش از ۶۰ درصد محلات از نوع کم برخوردارند اما در مقابل محلات "برخوردار" عمدتا در مناطق شرقی تبریز نسبت بیشتری دارند بگونه ای که در مناطق ۲ و ۵ نسبت محلات برخوردار به کل محلات منطقه به حدود ۵۰ درصد میرسد. تمرکز محلات "نسبتا برخوردار" شهر نیز عمدتا در مناطق ۳ و ۸ می‌باشد چنانکه مطالعات حاکی از آنست که در این دو منطقه نسبت محلات نسبتا برخوردار به کل محلات آن منطقه حدودا ۴۰ درصد می‌باشد. نسبت محلات "نسبتا کم برخوردار" به کل محلات هر منطقه نیز در منطقه ۱ و ۴ میزان بیشتری را بخود اختصاص داده و در حدود ۳۵ درصد محلات این مناطق از نوع نسبتا کم برخوردارند و نهایتا محلات "نیمه

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

برخودار" عمدتا در منطقه ۹ کلان‌شهر تبریز قرار دارند بگونه ای که نسبت این نوع محلات به کل محلات منطق ۹ در حدود ۴۵ درصد می‌باشد. قابل ذکر است منطقه ۷ تبریز تمرکز قابل توجهی از محلات ۵ گانه را ندارد و ترکیب از محلات"نسبتا کم برخوردار" و "نیمه برخوردار" را در خود جای داده‌است به شکلی که نسبتا هر از این محلات به کل محلات منطقه هفت به ترتیب حدودا ۲۰ و ۳۰ درصد می‌باشد

۷. نتیجه گیری

یکی از بارزترین و مهمترین فضایل و ارزش های آدمیان به عنوان اصول خدشه ناپذیر زندگی در تاریخ بشری، «عدالت اجتماعی» است. زمانی که اسلام در قرن هفتم میلادی به ظهور رسید اصول اساسی آن از بین بردن نابرابری و بی عدالتی های دوران پیش از اسلام، تأمین حقوق اساسی مظلومان و استقرار عدالت در بین مردم بود. از لحاظ بررسی علمی، شهر اسلامی و ارتباط آن با عدالت اجتماعی موضوع مهم و تازه ای است که در طی سال های اخیر، مورد بررسی قرار گرفته است. در الگوی شهر اسلامی، عامل مسلط دین اسلام است و به طور حتم، تمامی شاخص ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر براساس این عامل نظام و هویت می یابند. شهر اسلامی واقعیتی اجتماعی است که محقق هم به دنبال تبیین کنش انسانی و هم تبیین آن به عنوان نهاد اجتماعی است. به همین منظور پژوهش حاضر عدالت اجتماعی را از دیدگاه شهرسازی اسلامی در سه بعد اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی وکالبدی در سطح محلات عرفی شهر تبریز مورد تجزیه تحلیل قرار داده‌است که پس از مطرح کردن مبانی نظری بحث شهرسازی اسلامی و عدالت اجتماعی و شناخت محدوده که به شناخت شهر تبریز بصورت کلی و بصورت جزئی در محلات و توضیحات لازم در چگونگی تولید و جمع آوری داده‌ها همچنین روش‌های تجزیه و تحلیل که از سه روش آنتروپی شانون، تاپسیس استفاده شده‌بود به تجزیه تحلیل عدالت اجتماعی در سه بعد که شامل ۱۷ شاخص بوده‌است، پرداخته شد که نتایج نشان داد در بعد کالبدی که بیشتر با تاکید بر کاربری‌های خدماتی بود محلات باغشمال، کوی دانشگاه، کوی سپهر، یاغچیان، کوی استانداری، رجائی شهر، کوچه باغ، ویجویه، زعفرانیه، رسالت به ترتیب در رتبه‌های یک تا ده قرار گرفتند. در بعد اجتماعی و فرهنگی محلات شاهگلی، کوی استانداری، پرواز، فرشته، ولیعصر جنوبی، فردوس، الهی پرست، مفتح، رجایی شهر، آبرسان رتبه‌های یک تا ده را کسب کردند و در بعد اقتصادی محلات الهی پرست، فرشته، مرزداران، شهناز، شاهگلی، ولیعصر، الهیه، پرواز، منصور، مقصودیه رتبه‌های یک تا ده بدست آورده و در نهایت و ارزیابی یکپارچه ی هر سه بعد یاد شده محلات کوی استانداری، ولیعصر، گلشهر، فرشته، میرداماد، الهی پرست، فردوس، کوی سپهر، آبرسان، پرواز در رتبه‌های یک تا ده قرار گرفتند. همان طور که از نتایج محاسبات برمی‌آید، محلات در سمت شرق وضعیت بهتری دارند همچنین بررسی خودهمبستگی فضایی از میزان برخورداری محلات در سطح مناطق، حاکی از آنست خوشه شدگی قابل ذکری در سطح کلانشهر تبریز وجود ندارد. در نهایت قابل ذکر است برای رسیدن به یک الگو توزیع عادلانه و پایدار خدمات عمومی شهری، نقش شهروندان و مشارکت آنها در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری غیرقابل انکار است. پس لازم است زمینه حضور و مشارکت آگاهانه شهروندان در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در سطح شهر و محلات شهری خاصه در مناطق محروم و فقیرنشین، نهادینه شود.

۷-۱.راهکارهایی یا راهبردهایی را برای ارتقای عدالت اجتماعی

• مکانیابی توزیع و تخصیص بودجه برای خدمات شهری، می‌بایست بر اساس سطح نیازمندی حال و آینده ساکنین شهر و با تأکید بر تخصیص منابع به مناطق محروم و نیازمند توسعه بیشتر باشد، به طوری‌که سطح برخورداری ساکنین با سطح نیازمندی آنها تطابق داشته باشد

• برای رسیدن به یک الگو توزیع عادلانه و پایدار خدمات عمومی شهری، نقش شهروندان و مشارکت آنها در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری غیرقابل انکار است. پس لازم است زمینه حضور و مشارکت آگاهانه شهروندان در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در سطح شهر و محلات شهری خاصه در مناطق محروم و فقیرنشین، نهادینه شود

• توزیع خدمات شهری باید بر اساس تغییرات جمعیتی اعمال شود و شعاع خدمات رسانی و کارایی تسهیلات به عنوان

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

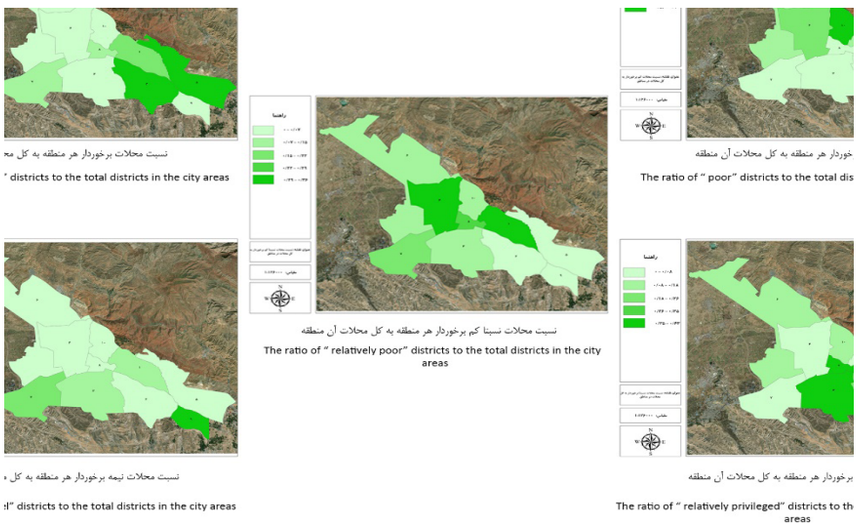

شکل ۵. نسبت سطوح مختلف برخورداری محلات به کل محلات در مناطق

Fig5. The ratio of Different levels of the privileged neighborhoods to the total number of neighborhoods in the areas

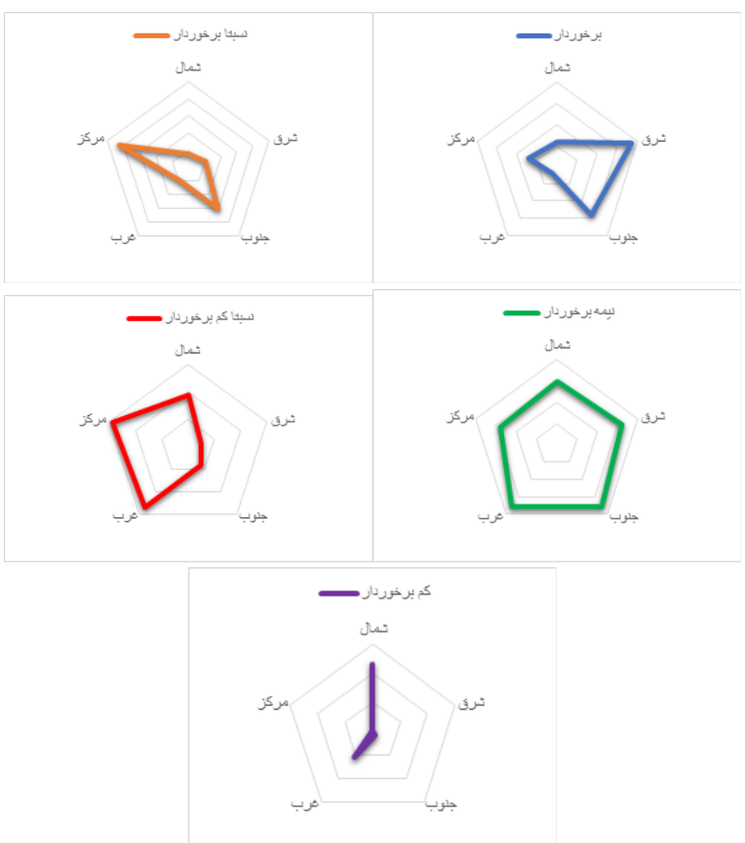

شکل ۶: نمودار راداری نسبت محلات برخوردار و نسبتا برخوردار، نیمه برخوردار، نسبتا کم برخوردار و کم برخوردار به کل محلات در شهر تبریز

Fig6: Radar diagram of the proportion of privileged, relatively privileged, middle- level, relatively poor and poor neighborhoods to the total of neighborhoods in Tabriz city

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

عاملی تأثیرگذار در سنجش عدالت مدنظر باشد.

• برای سنجش وضعیت عدالت در سطح شهر، توزیع خدمات به سبب پیوند فضایی – عملکردی، می‌بایست در ارتباط باهم در نظر گرفته شود که نیاز به هماهنگی بین مدیریت های متنوع در توزیع این خدمات می‌باشد و مدیریت یکپارچه شهری می تواند راه حل مناسبی در این زمینه باشد

• پیشنهاد می‌شود که بین سطح محرومیت ساکنین و دستیابی به خدمات روندی معکوس اتفاق بیافتد. به عبارت دیگر محلات محروم اجتماعی اقتصادی، حداقل از بعد فضایی در محرومیت قرار نگیرند و این نیازمند سیاست گزاری در سطح سازمان‌های مرتبط برای توجه به عدالت فضایی در توزیع خدمات عمومی شهری است

• تجمع خدمات عمومی در هسته شهر باعث به وجود آمدن جاذبه عملکردی، تک هسته ای شدن شهر و شکل گرفتن تضاد طبقاتی در شهر است که این عوامل تشدیدکننده بی عدالتی فضایی هستند، پس در مراحل اولیه رشد و توسعه شهر، می‌بایست تمرکززدایی در توزیع خدمات در سطح شهر، مدنظر باشد.

• ارزیابی متداوم پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در فضاهای شهری در راستای سنجش میزان عدالت اجتماعی

• تأمین نیازهای اساسی شهروندان در چارچوب طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی، اجتماعی و اقتصادی

• رفع نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی و کاهش آسیب‌پذیری اقشار کم درآمد

• لزوم تهیه سند توسعه محلات؛

• تهیه طرح راهبردی شهری و جایگزینی با طرح جامع شهری که صرفا کالبد نگر می باشد؛

• باتوجه به پتانسیل‌های موجود در شهر در بعد اقتصادی استفاده از پتانسیل‌ها در جهت رفع اختلافات لازم الاجرا می باشد و می توان با استفاده از روش‌های مشارکت بخش عمومی و خصوصی($3P^{[1]}$) و مشارکت بخش عمومی، خصوصی و مردمی($4P^{[2]}$) اقدام ایجاد اشتغال و کاهش بار تکفل و مسکن اجاره ای و بیکاری کرد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان ارزیابی جایگاه شهر تبریز از منظر الگوی شهر اسلامی با تاکید بر عدالت فضایی که برای مرکز پژوهش های شورای اسلامی کلانشهر تبریز تدوین شده است.

پی نوشت

1 - Public-private partnership
2 - Public, private, people partnership

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول در بخش مفهوم‌سازی و تحلیل داده‌ها، نویسنده دوم در جمع‌آوری داده، روش‌شناسی، نویسنده سوم در بخش تحلیل نرم‌افزاری و نویسنده چهارم در تدوین گزارش مشارکت داشته‌اند.

تضادمنافع،حمایت مالی

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان "ارزیابی جایگاه شهر تبریز از منظر الگوی شهر اسلامی با تاکید بر عدالت فضایی" که برای مرکز پژوهش های شورای اسلامی کلانشهر تبریز تدوین شده است که در طی قراردادی با دانشگاه هنر اسلامی تبریز به انجام رسیده است.

دسترسی به داده ها و مواد

داده‌های استفاده شده در این پژوهش شامل بلوک آماری جمعیت ۱۳۹۵، شیپ فایل کاربری زمین ۱۳۹۵ و شیپ فایل محلات عرفی کلانشهر تبریز می‌باشد که در شهرداری کلانشهر تبریز در دسترس می‌باشد.

منابع

References

Akhavan kazemi, Bahram. "The theory of justice in the political philosophy of Bu Ali Sina." Quarterly philosophy letter 9 (2000): 121-134. [In Persian]

Akochchkian, Ahmed. "From philosophical utopia to developmental utopia." The first conference of Islamic Utopia. Isfahan, 2008. [In Persian]

Alipour, Fayaz, and SHaghayegh SHafipour. "investigation of iranian - islamic urban architecture." international conference on new researches in civil engineering , architecture , urban management and environment. Karaj, 2017. [In Persian]

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

Hekmatneia, Hasan, and Mirnajaf Mousavei. "A Study and Analysis of Process of Development Levels Changing and Regional Inequalities in Yazd Province During 1976-1996." Geography and Development 2.4 (2005): 101-112. [In Persian]

Ibn Rushd. Necessary in politics. Beirut: Arab Studies Center, 1998.

Ibrahimzadeh, Issa, Mirnajaf Mousavi, and Shamsalla Kazemizad. "Spatial Analysis of Regional Disparities Between the Central and Border Areas of Iran." Geopolitics 8.25(2012):214-235. [In Persian]

Kalantari KHalil Abad, Hossein, Mehdi Haqi, and Mohsen Dadkhah. "Social components of Iranian and Islamic urban planning model." naghshe jahan 4.1 (2014): 17-26. [In Persian]

Kalantary, Abdolhossein, and Hasan Bakhshi Zadeh. "Criteria of social justice in the Islamic city." Social theories of Muslim thinkers 10.1 (2020): 9-30. [In Persian]

KHadduri, Majid. The Islamic Conception of Justice. baltimore and london: The Johns Hopkins University Press, 1984.

KHatibi Koushk, Mohammad. shiite culture. Qom: zamzamhedayat, 2006. [In Persian]

KHeyroddin, Reza. "Research on spatial-physical translation of Islamic concept of justice with cartographic analysis of spatial balance in 112 districts of Tehran metropolis." Journal of Researches in Islamic Architecture 1.1 (2013): 41-56. [In Persian]

Kilini, Muhammad Bin Yaqub. Usul al-Kafi. tehran: elmie eslami, 1971. [In Persian]

Lotfi, Sedigeh, Ayob Manochehri, and Hasan Ahaar. "City and Social Justice: Analyzing Neighborhoods Inequality(Case Study: Maragheh Neighborhood)." GeoRes 28.2 (2013): 69-92. [In Persian]

Master plan of Tabriz. Environmental consulting engineers. tabriz, 2016. [In Persian]

Mazloum KHorasani, Mohammad, and Mozhgan Azimi Hashemi. "Development and Social Inequalities in India." world studies quarterly 1.2 (2012): 7-48. [In Persian]

Asadi, Zahra, and Mostafa Dehghan. "Investigating Islamic urban planning and modern urban planning (case study: Qom city)." The 6th National Conference on New Technologies in Civil Engineering, Architecture and Urban Planning. Tehran, 2019. [In Persian]

Asil, Hojjatullah. Utopia in Iranian thought. Tehran: Ney publication, 2002. [In Persian]

Asqar pour, Mohammad javad. Multi-criteria decision making. tehran: Tehran University Publications, 2008. [In Persian]

Ayashm, Masoumeh. "Indicators of the Islamic city from the perspective of the ideals of the Islamic Republic." Architectural culture and Islamic urbanism 6.1 (2021). [In Persian]

Azar, Adel, and Ali Rajabzadeh. MADM approach applied decision making. tehran: Negha Danesh Publications, 2008. [In Persian]

Azizi, Mohammad Mehdi, Esfandiar Zebardast, and Reza Akbari. "Analyzing the crystallization of environmental justice in Islamic utopian thought for application in Islamic urban planning, a case study: Banyan Sefin Kish village neighborhood." Studies of the Islamic Iranian city 9.34 (2018): 5-22. [In Persian]

Dargahi, Farzad, and Javad Imani Shamloo. "Investigating the realization of spatial justice based on multi-criteria decision-making methods in a metropolis in northwest Iran." Sustainable Cities and Society 99 (2023).

Fozi, Yahya, and Rohullah Moradi. "A Comparative Study of Social Justice in Islam and the West (A case study the theory of justice in Viewpoints of Imam Khomeini and John Rawls)." research journal matin 12.48 (2010): 94-117. [In Persian]

GHolami Bimorgh, Younes. "An analysis of existing urban spaces to reach the Iranian-Islamic city model." Doctoral thesis in the field of geography and urban planning (2012). [In Persian]

Habibiyan, Homa, and Nasim Jalaliyan. "Application of islamic urbanplannig indicators in the urban space." National conference of native Architecture and Urban Planning of iran. yazd, 2015. [In Persian]

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

Saeidi Rezvani, Hadi. "Passage on the just city in the theories of urban development and Islamic teachings." Stable city 1.1 (2014): 135-163. [In Persian]

Salman, Mohammad . The political thought of Ibn Rushd. Qom: Islamic Propagation Office, 2011. [In Persian]

Sanaei Rad Abasali, and Zeinab Ahmadvand. "Some principles governing the relationship between urban planning and citizenship in the texts." Collection of articles of the first conference of Islamic Utopia. esfahan: Isfahan University Publications, 2007. 493. [In Persian]

Taranei, Mojtaba. Alphabetical dictionary of Mahdavit Mu'oudnameh. Qom: mashhor, 2004. [In Persian]

Tavakolinia, Jamileh, and Mohammad SHali. "regional disparities in Iran." Amayesh 5.18 (2012): 1-15. [In Persian]

Vatan Parast, Mehdi, Sohail Akbari, and Mehdi Mohammadzadeh Moghadam. "Investigating the formation of residential neighborhoods based on Islamic urban planning components." The leading international architecture and urban planning congress in Islamic countries. mashhad, 2018. [In Persian]

Zarabi, Asghar, and Mirnajaf Mousavi. "Spatial analysis of population distribution and distribution of services in urban areas of Yazd." geographical researches 25.97 (2010): 27-46. [In Persian]

ابراهیم‌زاده، عیسی، میرنجف موسوی، و شمس‌اله کاظمی‌زاد. «تحلیل فضایی نابرابریهای منطقه ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران.» ژئوپلتیک ۲۱۴-۲۳۵ : (۱۳۹۱) ۸,۲۵.

اخوان کاظمی، بهرام. «نظریه عدالت در فلسفه ی سیاسی بو علی سینا. « نامه فلسفه (۱۳۷۹) ۹.: ۱۲۱-۱۳۴

آذر، عادل و علی رجب‌زاده. تصمیم‌گیری کاربردی)رویکرد MADM). نگاه دانش, ۱۳۹۳.

اسدی، زهرا، و مصطفی دهقان. «بررسی شهرسازی اسلامی و شهرسازی نوین (نمونه مورد مطالعه:شهر قم).» ششمین کنفرانس ملی فناوری های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی. تهران, ۱۳۹۸.

Mirmiran, Seyedeh Mahdiye, and Fatemeh Elyasi. "The principles of Islamic urban planning from the Quranic point of view." The second national conference of the Islamic city. Esfahan, 2012. [In Persian]

Moradi, Behrooz. "Social criteria of justice in Islam." The 7th Conference on the Iranian Islamic Model of Progress. 2018. [In Persian]

Mousavi, Mirnajaf. "sustainable form of the city and social justice(case study: miandoaab)." human geography research quarterly 44.80 (2012): 177-192. [In Persian]

Mousavi, Mirnajaf, and Mahdi Modiri. "Prioritization of the Islamic-Iranian Justice Indices in Realization of Land Use Planning and Balanced Development in Iran." Journal of Geographical Data (SEPEHR) 24.95 (2015): 17-35. [In Persian]

Mousavi, Mirnajaf, and Fatemeh Sadat Kahaki. "Priority Assessment of Iranian Islamic Development Indicators in the Realization of Spatial Planning of Khorasan Razavi Province with the Justice Based Approach." geography and development 14.45 (2017): 93-120. [In Persian]

Nazm Far, Hossein, Amirhossein Aslani, and Ata Ghafari Gilande. "Evaluation of the components of Iranian Islamic urban planning model." The third scientific research conference of new horizons in the sciences of geography and architectural planning and urban planning in Iran. tehran, 2016. [In Persian]

Pak, Mohammad Reza. "Paradigm of Islamic urban planning, endowment and preservation of the environment." The first conference of Islamic Utopia. Isfahan: University of Isfahan, 2008. [In Persian]

Poursaid, Ramin, and Masoumeh Zuhairi. "Rawls social justice." ettelaat hekmat va marefat 7.7 (2012): 60-63. [In Persian]

Rahimi, Leila, and Mohammad Naghizadeh. "The manifestation of social justice in the structure of the Islamic city (neighborhood)." Hoviyyat Shahr 10.26 (2016): 13-20. [In Persian]

Rezaei Moghaddam, Ali. Investigating the components of the Islamic city on Mashhad city development plans. mashhad: Master's thesis, 2010. [In Persian]

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

اصغرپـور، محمدجـواد . تصمیم‌گیری‌هـای چنـد معیـاره. تهـران: موسسـه چـاپ و انتشـارات دانشـگاه تهـران, ۱۳۹۲.

اصیـل، حجـت‌الله. آرمانشـهر در اندیشـه ایـرانی. تهـران: نشـر نی, ۱۳۹۳.

آکوچکیـان، احمـد. «از آرمـان شـهر فلسـفی تـا آرمـان شـهر توسـعه ای.» نخسـتین همایـش آرمـان شـهر اسلامی. اصفهـان, ۱۳۸۷.

آیشـم، معصومـه. «شـاخص هـای شـهر اسلامی از منظـر آرمـان هـای نظـام جمهـوری اسلامی ایـران بـر اسـاس مبـانی.» فرهنـگ معمـاری و شهرسـازی اسلامی (۱۴۰۰) ۶,۱: ۲۱۱-۲۳۲

پـاک، محمدرضـا. «پارادایـم شهرسـازی اسلامی، وقـف و حفـظ محیـط زیسـت.» نخسـتین همایـش آرمـان شـهر اسلامی. اصفهـان: دانشـگاه اصفهـان, ۱۳۸۷.

پورسـعید، رامیـن، و معصومـه زهیـری. «عدالـت اجتمـاعی راولـز.» اطلاعـات حکمـت و معرفـت (۱۳۹۱) ۷,۷: ۶۰-۶۳

ترانـه ای، مجتـبی. موعودنامه(فرهنـگ الفبـایی مهدویـت). قـم: نشـر مشـهور, ۱۳۸۳.

تـوکلی نیـا، جملیـه و محمـد شـالی. «نابرابـری هـای منطقـه ای در ایـران.» آمایـش محیـط (۱۳۹۱) ۵,۱۸: ۱-۱۵

حبیبیـان، همـا، و نسیـم جلالیـان. «تطبیـق شـاخص هـای شهرسـازی اسلامی در فضـای شـهری.» همایـش مـلی معماری و شهرسـازی بـومی ایـران. یـزد, ۱۳۹۴.

حکمـت نیـا، حسـن ومیرنجـف موسـوی. «بـررسی و تحلیـل رونـد تغییـرات سـطوح توسـعه و نابرابـری هـای ناحیـه ای در اسـتان یـزد طی سـال هـای ۱۳۵۵-۱۳۷۵.» جغرافیـا و توسـعه (۱۳۸۳) ۲,۴.

خطیـبی کوشـک، محمـد. فرهنـگ شیعـه. قـم: پژوهشـکده تحقیقـات اسلامی، زمـزم هدایـت, ۱۳۸۵.

خیرالدیـن، رضـا. «پویـشی در ترجمـان فضـایی - کالبـدی مفهـوم اسلامی عدالـت بـا تحلیـل کارتوگرافیـک تعـادل فضـایی در نـواحی ۱۱۲ گانـه کلانشـهر تهـران.» پژوهـش هـای معمـاری اسلامی (۱۳۹۲) ۱,۱. : ۴۳-۵۷

رحیـمی لیلا، و محمـد نـقی زاده. «تجـلی عدالـت اجتمـاعی در سـاختار شـهر اسلامی (محلـه) .»هویـت شـهر (۱۳۹۵) ۱۰,۲.: ۱۳-۲۰

رضـایی مقـدم، عـلی. بـررسی مولفـه هـای شـهر اسلامی در طـرح هـای توسـعه شـهر مشـهد(پایان نامـه کارشـناسی ارشـد). مشـهد: دانشـگاه فـردوسی مشـهد - دانشـکده ادبیـات و علـوم انسـانی, ۱۳۸۹.

سـعیدی رضـوانی، هـادی. «گـذری بـر شـهر عادلانـه در نظریـه هـای شهرسـازی و آمـوزه هـای اسلامی.» شـهر پایـدار ۱,۱ (۱۳۹۳): ۱۳۵-۱۶۳

سـلمان، محمـد. اندیشـه سیـاسی ابـن رشـد. قـم: دفتـر تبلیغـات اسلامی, ۱۳۹۰.

سـنایی راد ،عبـاس عـلی، و زینـب احمدونـد. «بـرخی از اصـول حاکـم بر مناسـبات شهرسـازی و شـهروندی در متـون اسلامی.» مجموعـه مقـالات نخسـتین همایـش آرمـان شـهر اسلامی. اصفهـان, ۱۳۸۷.

ضـرابی، اصغـر، و میرنجـف موسـوی. «تحلیـل فضـایی پراکنـش جمعیـت و توزیـع خدمـات در نـواحی شـهری یـزد.» تحقیقـات جغرافیـایی.۲۵,۹۷ (۱۳۸۹): ۲۷-۴۶

عزیـزی، محمدمهـدی، اسـفندیار زبردسـت، و رضـا اکبـری. «واکاوی تبلـور عدالـت محیـطی در اندیشـه آرمان‌شـهری اسلامی جهـت کاربسـت در شهرسـازی اسلامی؛ مطالعـه مـوردی: محلـه روسـتا بنیـان سـفین کیـش.» مطالعـات شـهر ایـرانی اسلامی (۱۳۹۷) ۹,۳۴ .:۵-۲۲

علیپـور، فیـاض، و شـقایق شیفـع پـور. «بـررسی معمـاری و شهرسـازی ایـرانی - اسلامی.» کنفرانـس بیـن المللی پژوهـش ای نویـن در عمـران، معمـاری، مدیریـت شـهری و محیـط زیسـت. کـرج, ۱۳۹۶.

غلامی بیمـرغ، یونـس . تحلیـلی بـر فضاهـای شـهری موجـود بـرای رسیـدن به الگـوی شـهر ایـرانی- اسلامی (نمونـه موردی: شـهر اصفهان)(پایـان نامـه دکتـری جغرافیـا و برنامه‌ریـزی شـهری). دانشـگاه اصفهـان - دانشـکده جغرافیـا, ۱۳۹۱.

فـوزی، یـحیی، و روح الله مـرادی. «بـررسی تطبیـقی نظریـه عدالـت اجتمـاعی در اسلام و غـرب(بـررسی مـوردی نظریـه عدالـت در اندیشـه هـای امـام خمیـنی و جـان راولـز).» پژوهشـنامه ی متیـن (۱۳۸۹) ۱۲,۴۸.: ۹۴-۱۱۷

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

کلانتـری خلیـل آبـاد، حسیـن، مهـدی حـقی، و محسـن دادخـواه. «مولفـه هـای اجتمـاعی الگـوی شهرسـازی ایـرانی و اسلامی.» نقـش جهـان (۱۳۹۳) ۴,۱: ۱۷-۲۶

کلانتـری، عبدالحسیـن، و حسـن بخـشی زاده. «معیارهـای عدالـت اجتمـاعی در شـهر اسلامی.» نظریـه هـای اجتمـاعی متفکـران مسـلمان . (۱۳۹۹) ۱۰,۱: ۳۰-۹

کلینـی، محمـد بـن یعقـوب. اصـول کافی. ترجمـه: سیـد جـواد مصطفـوی، سیـد هاشـم رسـولی مـحلاتی. تهـران: علمیـه اسلامیـه, ۱۳۵۰.

لطـفی، صدیقـه، ایـوب منوچهـری، و حسـن آهـار. «شـهر و عدالـت اجتمـاعی، تحلیـلی بـر نابرابـری هـای محلـه ای(مـورد: مـحلات مراغـه).» تحقیقـات جغرافیـایی (۱۳۹۲) ۲۸,۲: ۶۹-۹۲

مـرادی، بهـروز. «معیارهـای اجتمـاعی عدالـت در اسلام.» هفتمیـن همایـش الگـوی اسلامی ایـرانی پیشـرفت. ۱۳۹۷.

مظلـوم خراسـانی، محمـد و مـژگان عظیـمی هاشـمی. «توسـعه و نابرابـری هـای اجتمـاعی در هنـد.» فصلنامـه مطالعـات جهـان (۱۳۹۱)۱,۲ :۷-۴۸

مهندسیـن مشـاور نقـش محیـط. طـرح جامـع شـهر تبریـز. تبریـز, ۱۳۹۵.

موسـوی، میـر نجـف، و مهـدی مدیـری. «اولویـت سـنجی شـاخص هـای عدالـت اسلامی - ایـرانی در تحقـق آمایـش سـرزمین و توسـعه ی متعـادل در ایـران.» سـپهر (۱۳۹۴) ۲۴,۹۵.: ۱۷-۳۵

موسـوی، میـر نجـف. «شـکل پایـدار شـهر و عدالـت اجتماعی(مطالعـه ی مـوردی: شـهر میانـدوآب).» پژوهـش هـای جغرافیـای انسـانی:(۱۳۹۱) ۴۴,۸۰. ۱۷۷-۱۹۲

موسـوی، میرنجـف، و فاطمـه سـادات کهـکی. «اولویـت سـنجی شـاخص هـای توسـعه ی ایـرانی اسلامی در تحقـق آمایـش سـرزمین در اسـتان خراسـان رضـوی (بـا رویکـرد عدالـت محـوری).» جغرافیـا و توسـعه۹۳-۱۲۰ : (۱۳۹۵) ۱۴,۴۵

میرمیـران، سیـده مهدیـه، و فاطمـه الیـاسی. «اصول شهرسـازی اسلامی از نظـرگاه قـرآنی.» دومیـن همایـش ملی شـهر اسلامی. اصفهان, ۱۳۹۱.

نظـم فـر حسیـن، عطـا غفـاری گیلانـده، و امیرحسیـن اصلانی. «ارزیـابی مولفـه هـای الگـوی شهرسـازی اسلامی- ایـرانی.» سـومین کنفرانـس علـمی پژوهـشی افـق هـای نویـن در علـوم جغرافیـا و برنامـه ریـزی معمـاری و شهرسـازی ایـران. تهـران, ۱۳۹۵.

وطـن پرسـت، مهـدی، سـهیل اکبـری، و مهـدی محمـدزاده مقـدم. «بـررسی شـکل گیـری محلـه هـای مسـکونی براسـاس مولفـه هـای شهرسـازی اسلامی.» کنگـره بیـن المللی معمـاری و شهرسـازی معاصـر پیشـرو در کشـور هـای اسلامی. مشـهد, ۱۳۹۷

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]

This page is intentionally rendered without text

این صفحه آگاهانه بدون متن ارائه شده است

[DOI: 10.61186/ciauj.8.2.223]